

UNIVERSITAT ROVIRA i VIRGILI
Facultat de Ciències
de l'Educació i Psicologia

GRAU EN EDUCACIÓ INFANTIL

TREBALL DE FI DE GRAU

LA MORT I EL DOL A L'EDUCACIÓ INFANTIL

Anna Olivella Ruiz

Dirigit per: Yolanda Susín

Baix Penedès, 31 de maig de 2024

Resum:

La principal finalitat d'aquesta investigació es basa a comprovar que els contes, són un bon recurs per tal de poder ensenyar als infants a gestionar i afrontar les situacions de mort i de dol.

Avui en dia, la mort acostuma a ser un tema difícil de parlar i encara més si es tracta de fer-ho amb infants. Així doncs, es presenta una investigació, la qual es fonamenta amb unes bases teòriques per tal de poder trobar una bona manera d'ajudar els infants a gestionar aquest tipus de situacions.

A més, es presenta un recull i anàlisi de contes i àlbums il·lustrats, els quals tracten la mort i el dol i s'hi inclou una intervenció, que avalua si els infants incorporen idees que proporcionen aquests contes per poder afrontar aquests tipus de situacions.

Finalment, s'ha arribat a la conclusió que els contes són un bon recurs per treballar la mort i el dol amb els infants, però, alhora, s'ha vist que resulta molt difícil poder comptar amb obres que s'adeqüin als criteris òptims per a treballar-ho amb els més petits i petites.

Paraules clau: Mort, dol, infants, conte, recomanacions.

Resumen:

La principal finalidad de esta investigación se basa en comprobar que los cuentos, són un buen recurso para poder enseñar a los infantes a gestionar y afrontar las situaciones de muerte y de duelo.

Hoy en día, la muerte acostumbra a ser un tema difícil de hablar y todavía más si se trata de hacerlo con infantes. Así pues, se presenta una investigación, la cual se fomenta con unas bases teóricas para poder encontrar una buena forma de ayudar a los infantes a gestionar este tipo de situaciones.

Finalmente, se ha llegado a la conclusión de que los cuentos son un buen recurso para trabajar la muerte y el duelo con los niños y niñas, pero, a la vez, se ha visto que resulta muy difícil poder contar con obras que se adecuen a los criterios óptimos para trabajarlo con los más pequeños y pequeñas.

Palabras clave: Muerte, duelo, infantes, cuento, recomendaciones.

Abstract:

The main purpose of this research is based on proving that stories are a good resource to teach children how to manage and cope with death and grief situations.

Nowadays, death is usually a difficult subject to talk about and even more so if it is to do so with infants. Therefore, a research is presented, which is promoted with some theoretical bases in order to find a good way to help infants to manage this kind of situations.

Finally, it has been concluded that stories are a good resource to work on death and grief with children, but, at the same time, it has been seen that it is very difficult to find works that meet the optimal criteria to work with children.

Key words: Death, grief, infants, story, recommendations.

Índex

1. Introducció	5
2. Marc teòric	6
2.1 La mort i el dol	6
2.2 Com abordar la mort amb els infants	7
2.3 Estratègies per treballar la mort amb els infants.....	9
2.4 Com ajudar els infants davant de situacions de pèrdua	11
2.5 Pautes d'actuació a l'aula	13
2.6 Els contes a l'educació infantil	14
3. Marc metodològic	17
3.1 Supòsit de partida, pregunta d'investigació o hipòtesi	18
3.2 Objectius	19
3.3 Disseny metodològic	19
3.4 Mostra/Població.....	20
3.5 Disseny de la investigació.....	20
3.5.1 Recull de contes i àlbums que tracten la mort o el dol.....	20
3.5.2 Anàlisi de contes i àlbums que tracten la mort o el dol.....	29
3.6 Instruments per a la recollida de dades	35
3.7 Anàlisi dels Resultats	36
3.7.1 Anàlisi de les preguntes col·lectives	36
3.7.2 Anàlisi de les enquestes individuals	38
3.8 Conclusions	47
4. Referències bibliogràfiques.....	50
4.1 Contes i àlbums il·lustrats consultats	53
5. Annexos.....	54

1. Introducció

Parlar de la mort no acostuma a ser un tema agradable i encara menys, quan s'ha de parlar amb infants. Sovint es vol protegir als nens i nenes per tal d'evitar que ho passin malament, actuant així ocultant informació.

Si fins i tot als adults, els costa aprendre a gestionar situacions d'aquest tipus, com es pretén llavors voler ajudar els més petits i petites? Cal, doncs, fer una mirada introspectiva per poder aprendre a gestionar aquestes situacions des d'un mateix, per poder així ajudar als altres.

El motiu d'origen que ha motivat aquesta investigació ve derivat de les diferents estades de pràctiques, en les quals s'ha trobat situacions en què els infants han viscut la mort d'un ésser estimat i, han sorgit dubtes sobre com actuar davant d'aquestes situacions.

En aquesta investigació, es vol dur a terme una tasca sobre la importància de tractar la mort i el dol en edats entre els 0 i els 6 anys i investigar les metodologies adients per a poder treballar-ho; així doncs, s'endinsa en la importància d'ajudar els infants des de les recomanacions d'autors com Díaz, De la Herrán, Campione, Cortina, entre d'altres.

Concretament, es mostra un marc teòric on s'especifica les recomanacions dels autors sobre com treballar la mort amb els infants i, seguidament una part metodològica en la qual es pretenen assolir uns objectius així com un supòsit de partida. De manera concreta aquests es basen en comprovar que els contes infantils que tracten la mort són un bon per ajudar els infants a gestionar les pèrdues significatives i, per tal de poder fer aquesta tasca, s'ha analitzat un recull de contes que aborden la mort seguint els criteris adequats per treballar-la amb infants.

2. Marc teòric

2.1 La mort i el dol

És evident, que tothom viurà de prop una situació protagonitzada pel dol en algun moment de la seva vida, ja sigui per la mort d'un familiar, per la mort d'una mascota o bé per la mort d'una planta. En aquest "tothom", també s'hi inclouen els infants i les persones que es dediquen al món de l'educació, les quals viuen aquests processos amb els més petits i petites dins les aules i han de saber acompanyar a l'infant en el seu procés de dol.

Per poder acompanyar els infants en aquest procés i, per poder ajudar-los a gestionar-ho, cal endinsar-se i investigar com poder fer-ho des del respecte i sempre amb la finalitat que els nens i nenes passin aquest dol de la manera més natural.

Aleshores, començant pel primer pas, cal saber què signifiquen les paraules *mort* i *dol*. Si busquem al diccionari català, concretament al DIEC2 els mots mort i dol, defineix el mot **mort** com a *cessació de la vida*, i la paraula **dol**, com a *aflicció causada per la mort d'una persona estimada i, en general, per una gran desgràcia*. És a dir, el mot dol, se centra en el sentiment de la persona arran d'una pèrdua, ja sigui per la mort d'un ésser viu o per qualsevol altre aspecte al qual la persona li tingués estima o afecte.

El següent punt a considerar, es basa en el currículum d'educació infantil. S'ha fet una cerca al currículum d'educació infantil, *Decret 21/2023, de 7 de febrer, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació infantil*, de les paraules **mort** i **dol** i aquestes, no hi apareixen en cap moment.

Aleshores, com poden els professionals del món de l'educació enfrontar aquestes situacions sense cap classe de referència?

2.2 Com abordar la mort amb els infants

Avui en dia, l'esperança de vida va augmentant cada any, i al mateix temps va disminuint la facilitat amb la qual anteriorment es tractava la mort. Anys enrere, la mort tenia lloc a casa, on a posteriori, s'hi feia la vetlla. En aquest acte, hi eren presents tan adults com infants, fossin familiars del difunt o bé fossin amics o veïns. En certa manera, els infants estaven més relacionats amb aquest fet o almenys, el tenien més present i naturalitzat. Actualment, no s'acostuma a morir a casa, sinó en hospitals o en espais condicionats especialment per això. Totes aquestes ubicacions, normalment tendeixen a englobar més persones adultes que no pas a infants. (Díaz, 2016).

Amb referència als adults, tal com esmenta Díaz (2016), cal parlar d'aspectes com el llenguatge, pel fet que és difícil parlar obertament amb paraules com "mort", "dol", o "malaltia". Aquestes paraules sovint són substituïdes per expressions com "ens ha deixat", "ha marxat", entre d'altres, que el que fan és embolicar als infants, fent que no entenguin exactament què ha passat. Així mateix, passa també amb les idees adultes que se sobreposen als sentiments dels infants, donant per fet a vegades que són massa petits per fer-los patir, o que no entendran què és el que ha passat.

En la nostra cultura, és habitual mostrar actituds negatives, rebuig o fins i tot evitar parlar davant de situacions relacionades amb la mort. Aleshores, quan aquests aspectes s'han de comunicar a les nenes i als nens, resulta una tasca més difícil i complexa.

El respecte cap als més petits i petites inclou també el respecte que aquests mereixen a l'hora de saber la veritat, fet que implica als adults a l'hora de tractar amb els infants temes com la mort. És per aquest motiu que cal parlar d'aquests aspectes amb les paraules adequades i evitant usar expressions que puguin crear malentesos als infants. (Scatena i Correia, 2011).

Campione (2017) esmenta certs aspectes a tenir en compte a l'hora de comunicar la mort a un infant. En primer lloc, cal que la persona que ho comunica, sigui capaç de fer front al dol, altrament, no es pot pretendre ajudar l'infant a suportar la situació sense que l'adult que ho comunica sigui capaç de fer-ho.

En segon lloc, cal ser conscient que durant un temps, les persones que pateixen el dol, molt probablement no estaran bé, és aleshores quan és necessari evitar buscar solucions de

caràcter immediat, per passar de llarg i escapar del dol. S'ha de viure el dol, amb tota la càrrega emocional què això comporta.

Vivim en una societat on s'impedeix per sobre de tot el patiment dels petits i petites, obviant així informació per por que ho passin malament, sense tenir en compte que tard o d'hora el dol els arribarà o bé, hauran d'acabar enfrontant-se a situacions d'aquest tipus. Ramos i Camats, (2016) remarquen la importància de no amagar als infants ni la mort ni els sentiments que l'acompanyen, tot i que a vegades es fa amb una intenció de protegir als infants, el que realment els aporta és una sobreprotecció innecessària.

Quan un infant viu una situació propera a la mort, sovint es qüestiona molts aspectes, es fa preguntes i apareixen molts dubtes, els quals han de poder ser atesos pels adults, sense tergiversar la realitat ni ocultant aspectes d'aquesta. A més a més, cal tenir en compte que el suport que es dona als infants en el seu primer dol, probablement anirà lligat amb la manera en com afrontarà les properes experiències al llarg de la seva vida. (Díaz, 2016).

La mort és molt complexa i alhora, un concepte molt difícil d'enfocar cap als infants, pel fet que cada infant viu un concepte diferent de la mort. I, de la mateixa manera, depenent del seu grau de consciència i del concepte de mort que aquest tingui, el procés de dol es viu d'una manera o d'una altra. (Guillén, et al. 2013).

Pel que fa a les escoles, generalment no compten amb recursos o protocols per fer servir davant de situacions on els infants passen un procés de dol. Al contrari, els professionals de l'educació acostumen a enfrontar-se a aquestes situacions quan un o una alumna viu de prop una situació de pèrdua. És aleshores, quan es treballa, o no, aquest tema, ja sigui des de la perspectiva personal del mateix docent o bé improvisant recursos. (Díaz, 2016).

Com esmenta l'estudi dut a terme per Melguizo i Fernández-Castillo (2019), el qual tracta aspectes sobre la mort en les primeres edats, comenta que la mort s'ha de treballar des dels primers anys de vida, ja que els infants es troben en una etapa on experimenten por cap al que desconeixen. D'aquesta manera s'evita que creixin amb por cap a la mort i intentant viure-la des dels primers anys de vida com a fet natural amb el qual s'enfrontaran en algun moment de la seva vida.

Segons Coromoto Frontado de Villamizar (2020), la comunicació entre alumne i persona educadora, no té com a única funció el fet de traspassar informació, sinó que crea una correspondència entre ambdós subjectes. És per aquest motiu, que cal que la persona educadora tingui clars els continguts que comunica i, és important parlar de temes que tractin tots els àmbits.

De la Herrán i Cortina (2008), esmenten una sèrie d'orientacions per tal de poder acompanyar els infants des de l'escola davant de situacions de pèrdua.

Per una banda, i fent referència al que anomenen **fase pre-orientadora**, els mateixos autors esmenten la importància de fer preguntes enfocant-se en l'altre. Cal evitar preguntes inoportunes i centrar-se en qui tenim al davant per saber quina pregunta serà l'adient.

Per altra banda, els mateixos autors esmenten la **fase orientadora**, la qual dona importància a l'acompanyament educatiu. Aquí cal posar el centre d'atenció en com està l'infant, en què pensa, com se sent i sempre, respectant a l'infant i deixant que aquest s'expressi. És important poder donar a l'infant tota la informació que necessiti sempre tenint en compte que pugui arribar a comprendre-la. S'ha de deixar que els més petits i petites parlin del tema si ho necessiten, que plorin si ho necessiten o bé que se sentin còmodes i segurs per poder fer les preguntes que considerin necessàries.

2.3 Estratègies per treballar la mort amb els infants

Els infants sovint tenen la necessitat de fer tota mena de preguntes per tal de trobar informació i respostes a tots els dubtes que els apareixen. És per això, que quan ens trobem davant de situacions com la mort d'un familiar, s'ha d'intentar respondre a tots aquests dubtes i normalitzar parlar sobre la mort i el dol. En moltes ocasions, quan els infants fan preguntes d'aquest tipus, els adults acostumen a angoixar-se i a causa d'aquest fet, els infants poden associar que el tema sobre el qual volen respostes, és una cosa de la qual és millor no parlar-ne. (Díaz, 2016).

S'ha de prioritzar ser sincers amb els més petits i petites i sobretot no mentir-los ni amagar-los informació sobre la mort. Els infants han de viure aquestes situacions i han de fer-ho amb

la informació realista sobre aquesta, obviant mentides i enganyifes que només els faran crear idees errònies sobre la mort. (Ramos i Camats, 2016).

Arran d'això, no només els infants es queden sense respostes, sinó que també provoca que moltes de les idees que es fan sobre el tema siguin a partir de dades que senten o que s'imaginen sobre la mort. Aquest fet s'ha d'evitar atès que aquestes possibles conclusions o plantejaments que elaboren els més petits i petites són errònies i poden conduir-los a la por a la mort. (Díaz, 2016).

Segons De la Herrán i Cortina (2008), en aquests tipus de situacions és important no enganyar els més petits i petites ni tractar-los emocionalment de manera diferent. Els infants tenen la capacitat de poder fer front a la situació sempre que se'ls proporcionin les eines necessàries.

La **irreversibilitat** és un concepte important que cal que els nens i nenes entenguin, pel fet que avui en dia, en els dibuixos animats o bé en els videojocs els personatges moren però després reviu. A causa d'aquest fet, els infants poden entendre la mort com a un estat temporal del qual se'n pot revertir i, és per això que cal fer-los entendre que la mort és permanent, que la persona no pot tornar a viure després de morir-se. (Díaz, 2016).

És cert, que el concepte d'irreversibilitat és complex i, en moltes ocasions no s'assoleix fins a edats més properes a l'adolescència, però està bé poder familiaritzar aquest concepte als nens i nenes d'edats primerenques per tal que es vagin familiaritzant amb el significat de la paraula.

En conseqüència, cal que les persones adultes utilitzin termes clars i senzills quan es notifica una mort i, evitar dir frases com "*ha marxat/ és en un lloc millor/ ha pujat al cel...*". Aquestes frases que molt usualment es diuen, poden donar lloc a confusions i a idees errònies als infants fent pensar que aquestes persones poden tornar en qualsevol moment. Per tant, cal deixar clar als infants que la persona que ha mort, no tornarà, ja que si s'empren frases on no s'especifiqui això i es pugui interpretar una situació en què la persona pot tornar, en un futur, quan l'infant creixi i compregui el concepte real de la mort, pot portar-lo a situacions d'ira i frustració cap a les persones adultes que van donar a entendre que podia haver-hi un retorn. (Díaz, 2016).

El dol dels infants és molt diferent del dels adults. Tal com esmenten Arbizu, Kantt i Cepeda, (2020), els processos de dol afecten en major grau als infants, atès que no tenen les mateixes capacitats cognitives ni la maduresa suficient per a poder combatre la situació.

Una manera de poder treballar la mort amb els infants és fer-los entendre que tots els éssers vius moren, intentant que no els generi angoixa. És necessari fer-los entendre que el cos deixa de funcionar i mor, totes les funcions vitals paren (sovint quan les persones es fan molt i molt grans o a causa de certes malalties). Fa falta explicar als infants que la mort parteix d'unes causes i, que normalment aquestes venen desencadenades per malalties o bé per l'avançada edat de les persones grans. És necessari que entenguin que no han de patir per la mort i que aquesta no depèn del seu comportament o de si es porten bé o no. (Díaz, 2016).

Els infants d'edats entre els dos i els cinc anys interpreten el món d'una manera molt literal, és a dir, és possible que percebin la mort com a una forma molt profunda de dormir, o com a un fet temporal. En aquestes ocasions, és important fer-los entendre que la mort és viure una pèrdua, fet amb el qual poden estar més familiaritzats. Es pot parlar d'un acomiadament que provoca en nosaltres sentiments dolorosos que s'ha d'aprendre a gestionar. (Gorosabel i León, 2016).

És per això, que una de les coses que necessiten els infants és que el llenguatge sigui el més entenedor possible oferint-los respostes clares i sinceres i, si en algunes situacions no se sap respondre a la pregunta, es pot respondre amb sinceritat i deixar clar que no es pot respondre perquè hi ha moltes preguntes en les quals no se sap la resposta. (Díaz, 2016).

Així com el llenguatge, és important visibilitzar també les reaccions davant la mort. És convenient que els infants vegin als adults tristos o plorant i no cal que els adults se n'amaguin; és preferible explicar que es plora perquè s'està trist i dolgut i que és normal i totalment vàlid. (Díaz, 2016).

2.4 Com ajudar els infants davant de situacions de pèrdua

Per tal de poder ajudar els més petits i petites davant d'aquest tipus de situacions Díaz (2016), esmenta una sèrie de recomanacions.

S'ha de respondre a les preguntes que els infants es plantegin i, cal fer-ho de manera íntegra, fent servir les paraules adequades i com més senzilles, millor.
És necessari fer-los entendre que la pèrdua, no farà que quedin desatesos ni tampoc sols, i cal que compreguin que els garantim la seva cura i que els proporcionarem la seguretat i el suport que necessitin davant les possibles dificultats que visquin.
És necessari evitar metàfores que puguin complicar i portar a malentesos sobre la mort i també és important parla'ls-hi de la mort encara que no hi hagi cap cas que els afecti de prop. S'ha de familiaritzar-los amb aquesta.
Podem fer ús de recursos per consolidar i fer entendre la mort, com ara amb l' ús de pel·lícules, de contes o bé d'exemples de la natura que puguem tenir al nostre abast.

A més, tal com afirma De Hoyos (2015), els infants que es troben en edats d'entre 3 i 6 anys sovint acostumen a presentar certes actituds davant de situacions de pèrdua d'un ésser estimat. Aquestes normalment venen protagonitzades per la ràbia, la qual es presenta a partir del sentiment d'abandonament per part de la persona que mor. En moltes ocasions, aquestes situacions de ràbia venen acompanyades de jocs agressius, malsons o situacions d'irritabilitat.

Per poder fer front a aquests esdeveniments, el mateix autor recomana algunes pautes per part de psicoterapeutes infantils les quals demostrin eficiència davant d'aquestes situacions de dol i de pèrdua. A continuació es mostra algunes actuacions recomanables per a docents i per a la família.

En primer lloc, De Hoyos (2015) posa èmfasi en la importància de no endarrerir la comunicació de la notícia a l'infant i, en casos on hi hagi una malaltia greu o terminal, és preferible preparar a l'infant amb antelació per tal que pugui anar assumint i integrant-se en el procés de dol. En el moment en el qual es notifica la notícia a la nena o nen, s'ha d'intentar que sigui en un ambient tranquil i, sobretot, s'ha d'emprar un llenguatge senzill i, com hem dit anteriorment, sense fer ús de metàfores.

En segon lloc, el mateix autor esmenta la importància de deixar participar als infants durant el funeral del difunt (sempre que l'infant ho desitgi); d'aquesta manera es permet a l'infant comprendre el significat de la mort, el qual és important acompanyar amb l'explicació que un cop una persona mor, aquesta no sent ni pateix.

En tercer lloc, és important que els adults mostrin les seves emocions davant dels infants. Els adults són models per als més petits i petites i és per això que cal que aquests expressin les seves emocions (com per exemple plorar) davant dels petits. Altrament, si aquests opten per reprimir-se, només s'aconsegueix que els infants entenguin que davant de situacions d'aquest tipus, s'ha d'optar per mostrar-se fred i cohibit.

Així doncs, segons De Hoyos (2015), s'ha d'animar a parlar sobre la mort i dels sentiments vers aquesta, atès que és molt probable que les nenes i els nens es plantegin moltes preguntes i dubtes i, pot ser que tinguin por tant de morir ells com que mori cap altre familiar. En aquests casos, va bé parlar-los naturalment de la mort fent referència que aquesta forma part del cicle de la vida. D'aquesta manera, si s'ensenya als infants a expressar les seves emocions i sentiments, molt probablement aconseguiran superar abans el procés de dol. És recomanable, sempre que l'infant vulgui, escriure un diari per poder expressar allà les seves emocions.

2.5 Pautes d'actuació a l'aula

Les persones que es dediquen al món de l'educació tenen un paper molt important pel que fa a la relació dels infants amb la mort. És per això, que s'ha de vetllar per tal que els nens i nenes comptin amb eines per poder enfrontar-se a situacions complexes com per exemple la mort d'un familiar o d'un ésser viu. D'aquesta manera, els més petits i petites podran créixer amb recursos competents per poder fer front a les adversitats que se'ls presentin. (Colomo, 2016).

De la Herrán i Cortina (2008), fan referència a recomanacions per tal que els professionals de l'educació puguin dur a terme a les aules en situacions en què els infants pateixen la mort d'un familiar.

Entre aquestes recomanacions, s'hi troba **pautes d'actuació dirigides a les famílies**, les quals vetllen per la coherència vers les versions de la família i les del centre escolar i, en cas de no estar d'acord amb la metodologia que emprava la família per tractar la mort amb l'infant, s'ha d'intentar sempre respectar la versió de la família per tal de no confondre a l'infant.

A més, també cal que hi hagi un intercanvi de comunicació fluid entre família i escola així com una especial atenció a les emocions i sentiments de l'infant que pateix el dol.

Seguint amb De la Herrán i Cortina (2008), s'ha de raonar amb molta naturalitat i parlar obertament de la mort sense fer ús dels prejudicis. Pel que fa a la sensibilitat, és important tenir-la present en tot moment, aprofitant també per poder tractar la mort com a contingut d'aula cap als altres infants.

Es poden emprar diferents recursos a l'aula com a activitats anticipatives, que siguin senzilles i que puguin fer referència al cicle de la vida. A tall d'exemple es poden utilitzar les plantes o els insectes.

També es recomana que els infants comptin amb racons de joc a l'aula, que puguin relacionar-se amb la pèrdua, com ara un racó de metges i metgesses on puguin jugar i, d'aquesta manera, treballar interiorment el concepte de malaltia i mort.

Una altra recomanació de De la Herrán i Cortina (2008), se centra a fomentar unitats didàctiques o petites investigacions centrades en aspectes com: *Quant de temps viu una formiga, un gerani, un peix...?*

2.6 Els contes a l'educació infantil

Qui no recorda haver escoltat o demanat que li expliquessin un conte de petita o de petit? Estic segura, que tots o la majoria d'adults poden recordar aquest moment de la seva infantesa. Els contes són un recurs molt útil i pràctic per treballar amb infants, és un moment en el qual es crea un vincle entre la persona que l'explica i la o les persones que l'escolten. Les nenes i els nens deixen volar la seva imaginació quan escolten un conte, així com sense saber-ho, també hi treballen i interioritzen uns valors.

El fet d'explicar contes als nens i nenes ajuda que aquests puguin tenir la capacitat de ser més reflexius amb relació al que se'ls està explicant, a través de diferents situacions i comportaments que apareixen a les històries. Els contes, mitjançant els seus aportaments de valors i conceptes ètics, fan que les nenes i els nens aprenguin a comportar-se d'una certa manera davant del món en el seu dia a dia. (Rondón, 2018).

A continuació, es mostra alguns dels beneficis que, segons l'autor, proporciona el fet de llegir contes als infants:

- Activa la **creativitat**, atès que anticipa o precedeix el que ve abans i després del conte.
- Estimula la **memòria**, els infants recorden durant dies, mesos o anys la trama del conte.
- Transmet **valors**.
- Ajuda els infants a agafar el **son** a les nits
- Transmet **coneixements** a partir de metàfores i parèmies.
- Exercita el desenvolupament del **llenguatge**, a través de la correcta pronunciació de paraules.
- Ajuda a enfrontar-se a **reptes** o **pors**.
- Fomenta l'**escolta activa**.
- Proporciona múltiples **beneficis emocionals**.

Als infants l'hora del conte els comporta endinsar-se en una experiència i en uns instants plens de màgia i imaginació, per aquest motiu, cal que els adults facin que aquesta estona sigui única. L'hora del conte no pot anar encapçalada per la pressa o per la rapidesa, sinó que s'ha de fer d'aquesta, un període de temps en el que regni la tranquil·litat i el gaudi. (Iglesias, 2013).

Els contes ensenyen valors, actituds, codi moral, anticipació, memòria auditiva, empatia, creativitat, conceptes matemàtics... entre altres aspectes i, per poder treballar tots aquests aspectes, cal encertar i escollir el conte adequat, de tal manera que aquest pugui transmetre als infants el missatge que es vol treballar. (Iglesias, 2013).

La literatura infantil és una eina per poder apropar els infants a la cultura i el folklore. Si s'introdueixen lectures als infants des de ben petits, es fomenta l'acostament i la relació entre aquestes dues realitats, la cultura i la literatura. A més a més, tal com s'ha esmentat, s'endinsa

als infants en el món del folklore, aprofitant així els elements i els estímuls lúdics que aquests aporten a la literatura infantil, ajudant a la vegada a la motivació per a un desenvolupament ric del llenguatge, ja que els infants aprenen el llenguatge per imitació i per creativitat i, la literatura aporta un tipus de llenguatge molt elaborat i amb frases moltes vegades noves per als més petits i petites així com les formes d'expressió. (Cervera, 2006).

Tal com esmenta Cervera (2006), quan s'explica un conte a un infant, s'obre un ventall de situacions i experiències que, gràcies a la seva abundància, endinsen a l'infant en diferents temàtiques, les quals porten a conèixer les situacions personals dels personatges, les seves pors, les seves inquietuds, entre d'altres. Amb això, s'aconsegueix que l'infant, interiorment s'enfronti a les mateixes dificultats que el protagonista i estimuli així la seva imaginació, atès que s'endinsa en situacions que potser en la seva vida fora del conte, no s'hi hagués trobat.

És evident que els contes aporten un munt d'aspectes positius cap als infants, i a més, aquest recurs és molt útil a l'hora de fer reflexionar als nens i nenes, atès que ajuden a incrementar la confiança a través de l'afinitat i el vincle que es crea amb relació als personatges dels relats. Els contes sovint són usats com a recurs d'ensenyança per tal de transmetre als infants els missatges i aprenentatges que es volen donar a conèixer, així doncs, això comporta aprofundir en la capacitat selectiva en el moment d'escollir el conte. (Colomo, 2016).

Un recurs molt útil i pràctic a l'hora de treballar la pedagogia de la mort, és la literatura infantil. La literatura, ajudar els infants a endinsar-se en aspectes com ara la pèrdua i el dol, així com alhora, promoure l'interès per la lectura. A més, explicar contes que tractin la mort és a la vegada un agent per a fomentar el diàleg sobre aquesta i, també per afavorir la connexió que s'hi estableix entre el cor i la ment en els més petits i petites; sobretot quan relacionen les experiències i vivències emocionals dels personatges de la història, per poder així identificar-se amb aquests, amb què senten i com actuarien si es trobessin en la seva situació. (Agrelo i Mociño, 2023).

És important tenir present que els contes ajuden a augmentar el desenvolupament intel·lectual dels nens i nenes i, a ampliar també la capacitat de percepció i de comprensió gràcies a l'ús que en fan de la imaginació mentre escolten les diferents històries dels contes.

Tanmateix, explicar contes a les nenes i als nens fomenta el seu interès per la lectura i també per l'escriptura. (Rondón, 2018).

Els relats poden ser una pràctica pedagògica molt profitosa per poder treballar de manera preventiva la mort, així com ajudar-nos que els infants es familiaritzin amb el procés de dol, pel fet que se'ls presenten situacions que potser ells i elles no serien capaços d'imaginar per si sols i, que els serveixen d'exemple per poder treballar tant de manera inconscient com conscient, la mort. (Colomo, 2016).

Cal tenir en compte que els contes que s'utilitzin per a treballar al mort, estiguin allunyats de versions de caràcter autoritari o coercitiu, atès que sabem que és un fet amb el qual s'hi haurà d'enfrontar tard o d'hora. Aquests contes han de servir per poder reflexionar sobre el cicle de la vida, potenciant l'augment de confiança a través de la identificació amb els personatges de la història. (Colomo, 2016).

3. Marc metodològic

Segons el Diccionari de l'Institut d'Estudis Català (DIEC2), *investigar*, té com a significat, “*Cercar de descobrir o conèixer (alguna cosa) indagant i examinant atentament tot vestigi, tot indici, etc.*”. Així mateix, en el cap de l'educació, cal treballar per aconseguir assolir millores, partint d'una base centrada en la investigació, per a poder arribar a l'assoliment dels màxims objectius possibles, on els alumnes puguin gaudir d'una educació plenament significativa.

Segons Latorre i Arnal (1996) la investigació destinada a la pràctica educativa, es duu a terme amb l'objectiu de buscar solució a una problemàtica.

La investigació és una pràctica necessària per a poder avançar al mateix ritme que ho fa la nostra societat. És per aquest motiu que cal plantejar-se dubtes, preguntes, qüestions, entre d'altres per poder treballar per a una millora en el món, en aquest cas, de l'educació.

Bisquerra (2004), presenta en el llibre *metodologia de la investigació educativa*, el terme “investigar” com al fet de recollir informació necessària per poder respondre a una pregunta, la qual pugui ajudar a resoldre un problema. A més, esmenta dos tipus de mètodes

d'investigació. Per una banda, els mètodes centrats a obtenir **coneixements bàsics**, els quals parteixen de l'objectiu d'arribar a **extreure conclusions** i, per altra banda, els mètodes orientats a obtenir **coneixements aplicats**, els quals se centren en la **presa de decisions**.

Latorre i Arnal (1996), argumenten el fet de concebre la investigació com a un procés en el qual existeixen diversos passos i actes a dur a terme. Aquest procés va encapçalat per una **idea general**, la qual pretén arribar a unes millores o canvis cap a certes problemàtiques. Seguidament, aquest procés elabora una **metodologia** que, un cop duta a terme, acaba amb una **valoració** de les conclusions de les accions elaborades. D'aquesta manera, hi ha una correspondència entre l'acció i la posterior deliberació.

3.1 Supòsit de partida, pregunta d'investigació o hipòtesi

Aquest treball de fi de grau ve desencadenat per situacions viscudes durant les estades de pràctiques, on s'ha observat una manca de recursos dedicats als professionals del món de l'educació, per poder fer front a situacions de mort i de dol dels infants.

A més, durant l'estada de pràctiques han anat sorgint preguntes i dubtes sobre la mort i el dol en l'educació infantil. A continuació es mostren algunes de les preguntes:

- Com s'actua amb l'infant davant d'una situació de pèrdua?
- Quins recursos es poden utilitzar per treballar el dol amb els més petits i petites?
- Quina actitud ha d'adoptar el professional vers la situació? Cal col·laboració amb la família?

Arran d'aquestes qüestions, s'ha desenvolupat el següent supòsit de partida:

Els contes infantils que tracten la mort són un bon recurs per a l'etapa d'educació infantil per ajudar els infants a gestionar les pèrdues significatives.

3.2 Objectius

Pel que fa als **objectius**, se n'ha especificat un de general i dos d'específics, en concret els següents:

- Objectiu general: **Comprovar si a través dels contes que tracten la mort els infants adopten estratègies i recursos per poder afrontar-la.**
- Objectiu específic 1: **Analitzar un recull de contes que abordin la mort seguint els criteris adequats per treballar-la amb infants.**
- Objectiu específic 2: **Avaluar si a partir de contes que tracten la mort, els infants usen idees que proporciona el conte com a exemple per poder afrontar-la.**

3.3 Disseny metodològic

El disseny metodològic d'aquesta investigació, s'ha centrat a crear i analitzar un recull de contes, amb la finalitat d'escollir-ne un per poder explicar als infants. Dins d'aquest recull i anàlisi, es té present en tot moment els criteris que recomanen els autors esmentats anteriorment en el punt del marc teòric.

A través d'aquesta tasca, es vol comprovar si l'explicació dels contes que tracten la mort i, que segueixen els criteris que recomanen els autors, poden ajudar els infants a crear o adoptar estratègies i recursos que proporcionen per afrontar la mort i el dol.

La **metodologia** emprada en aquesta investigació és mixta, atès que inclou mètodes **qualitatius i quantitatius**.

Fent referència al mètode qualitatiu, aquest aporta informació i comprensió de la problemàtica existent que s'ha volgut investigar i a més, ajuda a poder comprendre aspectes com els coneixements, comportaments o actituds de les persones a través de l'observació i de la interpretació per poder saber com pensen i senten les persones. (Useche, et al. 2019).

Aquest mètode qualitatiu compta amb certs reculls de dades les quals no poden ser mesurables objectivament i, és per això, que les dades recollides s'han analitzat i interpretat en funció dels objectius que es pretenen assolir en aquesta investigació.

Pel que fa al mètode quantitatiu, aquest inclou dades de caràcter numèric. Aquest mètode es vol utilitzar per dur a terme l'anàlisi de dades, pel fet que caldrà fer gràfiques amb dades percentils i estadístiques numèriques. (Useche, et al. 2019).

3.4 Mostra/Població

El grup mostra que formarà part de la investigació, està format per un total de **22 infants** d'entre tres i set anys, concretament per dues classes diferents, en les quals es troben **tres infants de 3 anys, cinc infants de 4 anys, quatre infants de 5 anys, sis infants de 6 anys, i quatre infants de 7 anys.**

Aquest grup es troba en una petita escola de caràcter rural, ubicada a la comarca de l'Alt Penedès; de manera concreta, el poble compta amb un total de 572 habitants i, té molt poca immigració. En tractar-se d'un poble tan petit, l'escola agrupa un nombre molt reduït d'alumnes, per la qual cosa forma part d'una ZER juntament amb l'escola d'un poble veí.

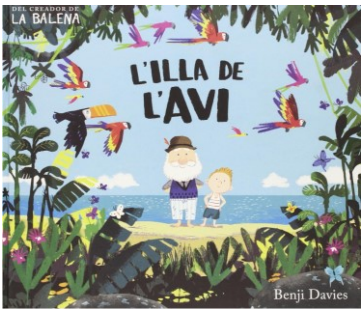
Els infants d'aquesta escola han sigut escollits per dur a terme la investigació d'un dels objectius específics, el qual pretén **avaluar si a partir de contes que tracten la mort, els infants usen idees que proporciona el conte com a exemple per poder afrontar-la.**

3.5 Disseny de la investigació

Per poder iniciar la investigació, s'ha volgut plantejar una activitat per a dur a terme amb els infants; aquesta consisteix a explicar un conte que parli sobre la mort i el dol, per poder descobrir així si els nens i nenes adopten estratègies i consells que apareixen a la història i, si els apliquen al seu dia a dia o davant de possibles situacions d'aquest tipus.

Per tal d'escollir un conte que s'adeqüi bé a les característiques que recomanen els autors, s'ha dut a terme una cerca de contes i àlbums il·lustrats que tractin aspectes com la mort i el dol.

3.5.1 Recull de contes i àlbums que tracten la mort o el dol

1. L'ILLA DE L'AVI.	Autor: Benji Davies. Editorial: Andana Editorial. Edat recomanada: A partir de 5 anys.	
Resum: En Leo va cap a casa del seu avi on junts, emprenen un viatge amb vaixell, cap a una illa molt llunyana i bonica. Un cop arriben a l'illa, tots dos l'exploren i viuen moments molt bonics i magnífics. L'avi d'en Leo, decideix parlar amb ell per comentar-li que ha pres la decisió de quedar-se a l'illa per sempre. En Leo està preocupat pel seu avi, el fa patir que no se senti sol o trist, però, l'avi el convenç que això no serà així, que ell en aquella illa hi està molt bé. En Leo reprèn el viatge de tornada, aquesta vegada sol en el vaixell i trist. Un cop arriba a casa el seu avi, tot està tranquil, l'avi ja no hi és. A les golfes, en Leo troba un sobre, que deu ser aquest sobre? A la solapa, només hi posa, “<i>Per a en Leo</i>”.		
2. EL MEU AVI I JO.	Autora: Núria Parera. Editorial: Joventut. Edat recomanada: A partir de 5 anys.	
Resum: L'avi Simó sempre amaga petons. Els amaga sota el tovalló quan esmorzo o també a les meves butxaques. L'avi Simó un dia s'oblida de com empassar el menjar, i el porten a l'hospital. La mare em diu que l'avi Simó s'ha oblidat de com es respira, però m'ha deixat un últim regal, un joc de pistes d'aquells que tant m'agraden per buscar els petons que ell amaga, aquesta vegada, un petó molt especial a les estrelles del cel.		
3. MÉS ENLLÀ DEL GRAN RIU.	Autors: Amin Beuscher i Cornelia Hass. Editorial: Joventut.	

	Edat recomanada: A partir de 6 anys.	
Resum: La llebre sap que li ha arribat l'hora. Decideix anar-se'n cap al riu, però tot i que diu que hi ha d'anar sola, l'os rentador decideix acompanyar-la. Un cop arriben al riu, la llebre s'acomiada de l'os rentador, diu que parli d'ella i expliqui contes al ratolí, l'ànec i l'elefant. Un cop l'os rentador arriba amb la resta d'animals, els explica que la llebre no tornarà, aleshores, l'elefant pregunta si la llebre ha mort, al que l'os rentador contesta que sí. Tots estan molt tristos, així que decideixen tocar instruments i cantar una cançó fent memòria de la llebre i recordant com la trobaran a faltar.		
4. QUÈ VE DESPRÉS DEL MIL?	Autora: Anette Bley. Editorial: Takatuka. Edat recomanada: A partir de 5 anys.	
Resum: La Lisa i L'Otto es fan molt bons amics i junts, els agrada molt comptar. Una nit, miren junts com surten les estrelles, fins que de sobte, la Lisa es pregunta quantes estrelles deu haver-hi al cel, quan l'Otto respon que n'hi deuen haver més de mil. Junts, continuen		

passant-hi moltes estones, a l'hort, a sota un arbre... fins que un dia a l'Otto no li ve de gust sortir del llit, ni tampoc menjar aquells maduixots de l'hort que tant li agraden. La Lisa pregunta a l'Otto si es morirà aviat, i l'Otto li respon que creu que sí.

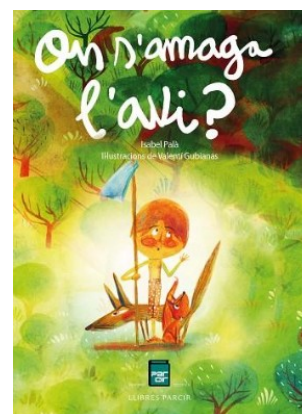
Al cap d'uns dies, l'Otto mor. La Lisa va al cementiri a l'enterrament de l'Otto on també hi ha molta gent. La Lisa està trista i se sent sola, però l'Olga (la dona de l'Otto) la consola dient-li que l'Otto no ha marxat del tot, sinó que està allà amb elles tot i que elles no el puguin veure.

**5. ON S'AMAGA
L'AVI?**

Autora: Isabel Palà.

Editorial: Llibres Parcir.

Edat recomanada: A partir de 4 anys.

Resum: En Noah veu a la seva mare plorant, així que intenta esbrinar per què plora i saber què és el que li ha passat. Després de donar-hi diverses voltes, en Noah decideix preguntar-li a la seva mare perquè plora. La seva mare, trista li comenta que plora perquè l'avi Rafel ha marxat. En Noah decideix buscar l'Avi Rafel pels llocs on normalment sol estar, però no el troba per enlloc. Finalment, la mare, diu que no cal que busqui tan lluny, sinó que miri al seu cor, que és allà dins on s'ha amagat l'avi. En Noah no entén com l'avi que és tan gran, pot cabre dins del cor tan petit.

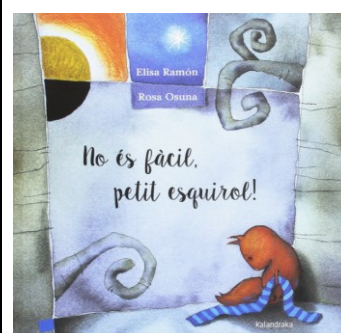
Finalment, en Noah amb les explicacions de la seva mare, entén que no és l'avi físicament qui està dins del cor, sinó el record que en té d'ell.

**6. NO ÉS FÀCIL,
PETIT
ESQUIROL.**

Autora: Elisa Ramón.

Editorial: Kalandraka.

Edat recomanada: A partir de 3 anys.

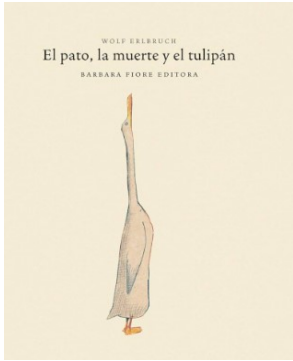
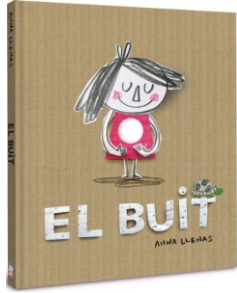
Resum: El petit esquirol està molt trist. La seva mare s'ha mort i ell no té ganes de fer res. El seu pare intenta parlar amb ell i explicar-li que la mare ha mort, però que sempre estarà en els seus cors, però el petit esquirol no entén el que el pare li explica. El petit esquirol està enfadat i no vol fer res que li recordi a la seva mare. No té ganes ni de tan sols jugar. Un dia, el seu pare decideix ensenyar-li una fotografia dels seus avis, i li explica com es va sentir ell quan els seus pares van morir. El petit esquirol té por d'oblidar a la mare, però gràcies a les explicacions del pare, entén que això no passarà, que sempre la tindrà al seu cor.

**7. T'ESTIMARÉ
SEMPRE,
PETITÓ.**

Autor: Debi Gliori.
Editorial: Estrella polar.
Edat recomanada: A partir de 3 anys.

Resum: La guineu menuda està preocupada perquè és rabiosa i pateix perquè ningú l'estimi. La guineu gran, li diu que l'estima molt, i que l'estimarà sempre. La guineu menuda li pregunta si l'estimaria si en comptes d'una guineu fos un os, o si fos un insecte a què la guineu gran respon que l'estimarà sempre, passi el que passi. La guineu menuda es pregunta si la guineu gran l'estimarà quan es morin, si encara hi perdurarà l'amor que senten. La guineu gran, a través de les estrelles, fa servir la metàfora que com les estrelles, encara que morin, continuen brillant, i que, per tant, encara que elles morin, l'amor continuarà brillant.

8. EL PATO Y LA MUERTE.	Autor: Wolf Erlbruch. Editorial: Barbara Fiore Editora. Edat recomanada: A partir de 4 anys.	
Resum: La mort apareix un dia al costat de l'ànec. Aquest al principi s'espanta, però després agafa confiança i comença a fer coses amb la mort, coses molt divertides com ara anar a l'estanc a nedar o inclús pujar dalt dels arbres. La mort se sent molt afortunada perquè mai ningú l'avi cuidat tant com ho està fent l'ànec. L'ànec aprofita per preguntar-li a la mort moltes qüestions que li passen pel cap sobre què passarà durant ell es mori. Però la mort no sap donar-li les respostes a totes aquestes preguntes que ell fa. Un dia, l'ànec està molt cansat, i s'estira al costat de la mort i li pregunta si pot abraçar-lo, ja que per primera vegada, l'ànec tenia fred. La mort l'abraça fins que de sobte, s'adona que l'ànec ha deixat de respirar. La mort el porta fins a l'estanc que tant li agradava a l'ànec, el deixa suaument sobre l'aigua i mira com s'allunya lentament. La mort està molt trista.		
9. EL BUIT.	Autora: Anna Llenas. Editorial: Penguin Random House (lumen). Edat recomanada: A partir de 3 anys.	
Resum: La Júlia es troba amb un gran buit que sent dins seu. Per aquest buit, hi entra fred, hi surten monstres... així que la Júlia, prova de tancar aquest buit amb què sigui, però mai troba res que li funcioni. Un dia, la Júlia, cau a terra i, comença a plorar cada vegada més i més fort, fins que de sobte, sent una veu que li diu que la solució per al buit que té dins, és dins d'ella mateixa, i no fora tal com ella està buscant. La Júlia comença a mirar dins seu i a partir de llavors descobreix un món de paraules, colors i melodies... i es comença a sentir a gust. La Júlia s'adona que molta més gent té aquest buit, i que amb aquestes persones,		

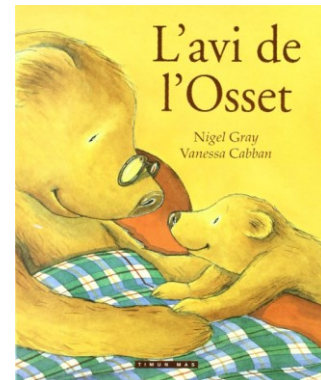
poden compartir sentiments i experiències i, d'aquesta manera el buit es fa cada vegada més petit.

**10. L'AVI DE
L'OSSET.**

Autor: Nigel Gray.

Editorial: estrella Polar.

Edat recomanada: A partir de 5 anys.

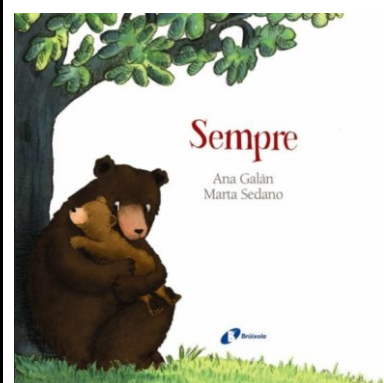
Resum: L'Osset va a berenar cada divendres a casa del seu avi. L'avi viu en una casa amb un jardí, on hi ha un arbre amb una plataforma, la qual anomenen casa de l'arbre. Cada divendres, tots dos pugen a la caseta de l'arbre, encara que plogui, faci vent o fred. Un cop son dalt de la plataforma, l'Osset demana a l'avi que li expliqui una història, cada divendres n'hi explica una de diferent. Un divendres, l'Osset en comptes d'anar a veure l'avi a casa seva, va a veure'l l'hospital, aquell dia l'avi està tan cansat que no té forces per explicar cap història a l'Osset, així que li demana a l'Osset, que sigui ell qui li expliqui una història amb ell aquesta vegada. Quan l'Osset acaba d'explicar la història a l'avi, l'avi ja no respon, ha deixat de respirar. L'Osset puja acompanyat per la seva mare a la plataforma de casa de l'avi, l'Osset desitja ser tan bon avi com ho ha sigut el seu.

11. SEMPRE.

Autora: Ana Galán.

Editorial: Brúixola.

Edat recomanada: A partir de 3 anys.

Resum: Un matí la mare de l'osset el desperta ben aviat per ensenyar-lo i preparar-lo per poder fer front al seu dia a dia per a quan es converteixi en un os gran. Durant el dia,

l'ensenya a pescar i a agafar mel dels rucs d'abelles. L'osset és molt feliç i li encanta que la seva mare l'ensenyi i el protegeixi dels perills, fins que en un moment, l'osset es preocupa pel que passarà quan la seva mare mori. Però la mare li explica que quan ella falti, ella hi serà a tot arreu, a l'aigua del riu, a la pluja, al vent, al tro de la tempesta...

12. PRESSA PER NÉIXER.

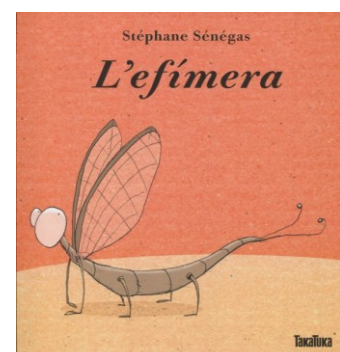
Autors: Mireia Gallardo, Mònica Pinyol, Pepe Villaplana.
Editorial: El Cep i la Nansa.
Edat recomanada: A partir de 5 anys.

Resum: Una dona i un home, esperen tenir un bebè. La dona s'ha quedat embarassada, però abans que li creixi massa la panxa... el bebè decideix que té pressa per néixer, i com que era massa petit per néixer, els pares creien que havien perdut el seu gran tresor. Van estar molt tristos, enfadats i no entenien res del que els havia passat. Però quan els plors i la ràbia van anar fent-se més petits, van començar a sentir una música molt dolça i bonica que els feia sentir millor. Era el seu fill o filla, convertit en una fada, la seva petita fada.

13. L'EFÍMERA.

Autor: Stéphane Sénégas.
Editorial: Takatuka.
Edat recomanada: A partir de 4 anys.

Resum: Dos germans estan jugant fins que de sobte veuen un insecte desconegut, aleshores, tots dos decideixen investigar per saber quin insecte és i poder així posar-li nom. És una efímera, un petit insecte que només viu un dia. Quan els germans s'assabenten que

l'efímera té una vida tan curta, decideixen fer-li passar el millor dia del món. Passen el dia fent jocs i aventures amb l'efímera fins que de cop i volta... l'efímera mor. El germà petit està trist i no entén com pot viure tan poc temps, però amb l'ajuda del germà gran, intenten buscar la part positiva pensant que almenys, l'efímera ha passat un superdia i segur que ha mort feliç. Els dos germans reflexionen sobre el que els acaba de passar i decideixen anar a jugar i a passar-s'ho bé i aprofitar la seva vida!

**14. EL FIL
INVISIBLE.**

Autora: Miriam Tirado.
Editorial: B de blok.
Edat recomanada: A partir de 5 anys.

Resum: La Nura és a la banyera juntament amb la seva mare, quan, en un moment determinat, la Nura es pregunta per a què serveix el melic un cop ja som fora de la panxa, i la seva mare, emocionada de sentir aquest dubte, li respon encantada el secret del melic. Del melic en surten fils invisibles, que ens connecten amb les persones que estimem, d'aquesta manera sempre estem connectats encara que jo sigui a la feina i tu a l'escola, de la mateixa manera que et connecta amb l'àvia, els cosins o la teva amiga Blanca. Des d'aquest moment, la Nura ja no se sent trista i perd la por de sentir-se sola. Un dia, quan l'àvia la va a buscar a l'escola, conversen sobre el fil invisible, l'àvia, està contenta que la Nura ja en sàpiga el secret del melic. Totes dues parlen sobre què passarà quan l'àvia mori, però sabent el secret del fil invisible, cap de les dues té por que aquest moment arribi, perquè saben que estaran connectades per sempre, a través del fil invisible.

15. L'ARBRE DELS RECORDS.	Autora: Britta Teckentrup. Editorial: NubeOcho. Edat recomanada: A partir de 6 anys.	
Resum: La guineu ha tingut una vida llarga i feliç, però ara, està cansada i decideix jeure i tancar els ulls, per sempre. Els animals del bosc, s'acosten al cos de la guineu, que dorm per sempre al mig de la neu, mentre aquesta la va cobrint dolçament. Tots estan molt tristos, s'estimaven molt a la guineu. Al seu voltant, cada un dels animals explica records bonics que té amb la guineu, i tots somriuen escoltant les diferents històries. Just al lloc on havia jagut per última vegada la guineu, comença a brotar una petita branca, la qual es fa cada vegada més gran a mesura que els animals recorden a la guineu, fins a convertir-se en un gran arbre. Els amics de la guineu, decideixen omplir de vida l'arbre, vivint-hi, fent els seus nius, i dormint a la seva ombra. L'arbre va donar força a tothom que havia estimat la guineu, d'aquesta manera, la guineu va viure als seus cors, per sempre.		

3.5.2 Anàlisi de contes i àlbums que tracten la mort o el dol

Un cop feta la cerca de contes i àlbums il·lustrats sobre la mort i el dol, s'ha procedit a descartar-hi del recull, obres que no segueixen les recomanacions dels autors esmentats en el marc teòric. D'aquesta manera, es pretén descartar obres fins a quedar-se amb un recull de contes que intentin, si és possible, seguir els criteris recomanats.

En primer lloc, es procedeixen a descartar tots els **contes i àlbums que no utilitzin el concepte “HA MORT”** a l'hora de comunicar la defunció, que tal com diu De Hoyos, (2015), cal utilitzar aquest concepte per tal que els infants no puguin interpretar-ho de manera diferent a causa de les metàfores.

Per tant, **queden descartades les següents obres:**

- L'ILLA DE L'AVI → No fa ús de la paraula **mort**, en la història l'avi simplement **decideix quedar-se a l'illa** sense dir en cap moment que aquest personatge mort.
- EL MEU AVI I JO → No fa ús de la paraula **mort**, ho defineix com que l'avi **s'ha oblidat de com respirar**.
- ON S'AMAGA L'AVI? → No fa ús de la paraula **mort**, comenta que l'avi **ha marxat**, però no explica a on ni per què.
- EL PATO Y LA MUERTE → No fa ús de la paraula **mort**, sinó que utilitza el concepte *“ha deixat de respirar i s'ha quedat molt quiet”*.
- EL BUIT → No fa ús de la paraula **mort**, fa servir la paraula **buit**, pot anar bé per treballar el concepte de dol però no per treballar la mort.
- L'AVI DE L'OSSET → No fa ús de la paraula **mort**, comenta que l'avi *“s'ha adormit molt profundament, de la manera més profunda possible”*.
- PRESSA PER NÉIXER → No fa ús de la paraula **mort**, fa referència al fet que **el personatge que mor es converteix en fada**.
- L'ARBRE DELS RECORDS → No fa ús de la paraula **mort**, ho defineix com a **tancar els ulls per sempre**.

Com es pot observar, amb aquesta reestructuració del recull, només queden set de les quinze obres anomenades en un inici.

Seguidament, **es procedeix a analitzar la resta d'obres:**

- MÉS ENLLÀ DEL GRAN RIU → Fa servir el concepte **S’HA MORT**. Tot seguit, fa servir l’expressió que la llebre (personatge que mor a la història) **sempre els sentirà quan cantin cançons**.

En aquesta obra, el concepte de mort s'adequa molt al que recomanen els autors, però hi ha un moment en la història on els personatges afirmen que **la llebre**, la qual en aquest cas és el personatge que ha mort, **sempre sentirà les cançons que els altres personatges canten** per fer front al dol i a la tristesa. Amb aquesta frase, **es pot fer entendre als més petits i petites que la persona que ha mort, encara conserva els sentits**, en aquest cas el sentit de l’oïda.

Aleshores, aquesta obra no seria gaire adequada tenint en compte que pot crear confusions als infants i mal interpretacions de la defunció.

- QUÈ VE DESPRÉS DEL MIL? → Fa servir el concepte **S’HA MORT**. Però després comenta que l’Otto (personatge que ha mort a la història) no ha marxat del tot.

En aquest cas, l’obra empra el concepte de mort del personatge, però, en el moment en el qual fa referència al fet que el personatge que ha mort **no ha marxat del tot**, pot confondre als infants fent entendre que pot estar en qualsevol lloc del món o inclús pot insinuar que el personatge pot tornar.

Segons Díaz (2016), el fet de dir als infants expressions com “*ha marxat, és en un lloc millor*”, entre altres expressions que se solen usar, poden desconcertar als infants fent entendre’ls que poden tornar en qualsevol moment.

Tot i que aquesta obra faci ús del concepte de **mort** i el concepte que **no ha marxat del tot**, s’arriba a la conclusió que per tal que els infants puguin entendre bé el concepte de mort, **no és una obra apta per a explicar la mort als més petits i petites**.

- NO ÉS FÀCIL, PETIT ESQUIROL → Fa servir el concepte **S’HA MORT**, el pare consola al protagonista de la història dient que la mare (personatge que ha mort a la història) estarà als seus cors per sempre.

En aquest cas, la història s'adequa molt als criteris que recomanen els autors sobre com tractar la mort amb els infants. En aquest conte, el petit esquirol passa pel dol després de saber que la seva mare **ha mort**. El pare, el consola i el fa entendre que **pot sentir-se trist i enfadat**.

Aquests fets són apropiats per tal que les nenes i els nens que escolten aquest conte, puguin comprendre que **cal passar un procés de dol** amb els sentiments i emocions que aquest comporta.

A més, el pare de l'esquirol en consolar a l'esquirol petit, fa servir l'expressió que la mare (personatge que mor a la història) estarà als seus cors per sempre. D'aquesta manera, els més petits i petites poden arribar a la conclusió que una persona un cop mor, sempre pot ser recordada i estimada tot i que ja no tingui vida.

Tot i això, hi ha un moment durant la història en el qual s'esmenta que a través d'un estel que veu el petit esquirol, el qual relaciona amb la presència de la seva mare, s'explica que el petit esquirol entén que **la seva mare estarà sempre amb ell i que mai l'abandonarà**.

En aquestes paraules, cal recalcar als infants que la presència de la mare i d'aquest acompanyament etern, **fa referència a les estrelles**, atès que pel contrari, si no es posa èmfasi en aquest significat, els petits i petites poden mal interpretar aquest concepte i entendre'l com que la mare estarà físicament al costat de l'esquirol per sempre.

- T'ESTIMARÉ SEMPRE, PETITÓ → Fa servir la paraula **MORT**. Compara la mort amb les estrelles, les quals encara que morin continuen brillant igual que l'amor mutu entre els protagonistes de la història.

La història d'aquesta petita guineu, s'apropa al model de conte adequat per treballar la mort i el dol amb els infants. Aquest conte **emptra el terme mort** i fa reflexió sobre el significat de la paraula. Tot i que aquesta història parla de la mort, no mor cap personatge de la història, simplement es fan suposicions de què passarà quan la mare de la guineu mori algun dia.

En el relat, la mare de la guineu fa servir les **estrelles per comparar que quan una persona mor, l'amor per aquesta pot continuar viu**. Ho compara amb la brillantor de les

estrelles, dient que quan una estrella mor, continua brillant i, que així ho farà l'amor entre ella i la seva petita filla.

- SEMPRE → Fa servir la paraula **MORT**, però explica que quan la mare del protagonista mori, aquesta estarà amb ell i l'acompanyarà a tot arreu.

En aquest cas, la història fa ús del concepte **mort**, però el fet d'explicar que el personatge difunt **acompanyarà al protagonista a tot arreu i en tot el que faci, pot fer agafar por als infants**, atès que poden entendre que la persona difunta els està observant contínuament i, d'aquesta manera agafar por d'estar sols a causa de pensar que els poden estar acompanyant o vigilant.

- L'EFÍMERA → Fa servir el concepte **S'HA MORT**.

Aquest relat resulta senzill, però alhora segueix d'una manera molt correcta les recomanacions que fan els autors a l'hora de tractar la mort.

En aquesta història, **els personatges coneixen el temps estimat de vida del petit animaló** que hi apareix i, a partir d'aquí, decideixen que aquest animaló pugui gaudir al màxim les seves hores de vida. En certa manera, aprofiten els últims instants de vida de l'animal per poder crear records bonics i que aquest mori el més feliç possible.

A més a més, tracta l'anticipació, és a dir, els personatges de la història saben que s'estan preparant per a una mort propera.

- EL FIL INVISIBLE → Fa servir la paraula **MORT**.

El concepte de fil invisible que surt del melic i que **connecta a les persones que s'estimen**, pot confondre als infants, pel fet que diu que les persones que s'estimen estaran connectades per sempre a través d'aquest fil, que surt del melic.

En aquest cas, és una idea errònia que pot fer pensar als infants que realment els surt un fil del melic que els connecta amb aquestes persones. Sovint, poden no comprendre el significat de connectar com a un fet espiritual (al qual fa referència la història), sinó que es pot

comprendre per part dels infants com a sentit literal de la paraula, pensant així que realment els surt un fil del melic, o fins i tot, poden arribar a preocupar-se en veure que ells i elles no tenen aquest fil que els connecta amb les persones que estimen.

Així doncs, després de fer aquesta anàlisi de les obres, es considera que les que més s'adeqüen als criteris i recomanacions dels autors són les següents:

- NO ÉS FÀCIL, PETIT ESQUIROL
- T'ESTIMARÉ SEMPRE, PETITÓ
- L'EFÍMERA

Aquestes tres obres fan servir el concepte de mort sense tergiversar-lo. A més, també hi apareixen consells per superar la mort i per fer front al dol, els quals poden servir d'exemple per als més petits i petites en cas de trobar-se en una situació d'aquest tipus.

Per tal de dur a terme l'activitat a l'aula, s'ha escollit el conte "No és fàcil, petit esquirol", aquesta activitat consisteix en el següent:

En primer lloc, s'explicarà als infants el conte "No és fàcil, petit esquirol", atès que aquest, seguint l'anàlisi duta a terme anteriorment, és el que s'acosta més a la realitat i als criteris que recomanen els autors a l'hora de treballar la mort i el dol amb els nens i nenes.

Per fer l'activitat, es demanarà als infants que seguin en rotllana o en forma de semicercle per tal que tots i totes puguin veure i escoltar el conte amb atenció i des d'una bona perspectiva.

Seguidament, un cop acabada la lectura del conte, se'ls farà als infants unes preguntes que es platejaran de manera oberta, és a dir, es faran amb rotllana, tal com es trobin els infants després de la lectura. Aquestes preguntes podran ser respostes per tots aquells nens i nenes que vulguin participar i fer la seva aportació.

Finalment, els infants tornaran al seu lloc habitual a l'aula i se'ls donarà un full amb quatre preguntes, les quals podran respondre de manera escrita o a través de dibuixos.

3.6 Instruments per a la recollida de dades

Els instruments que s'han utilitzat durant la investigació per tal de poder realitzar la recollida de dades, han sigut a través de preguntes i diferents qüestions que s'han fet als infants.

En primer lloc, pel que fa a les preguntes obertes que s'han realitzat de manera conjunta a tot el grup classe, estan totes relacionades amb la teoria que s'exposa dels autors en el marc teòric i amb relació als objectius que es pretenen assolir a través d'aquesta investigació.

Es mostra a continuació, les preguntes col·lectives que s'ha fet als infants després de la lectura del conte.

COM CREIEU QUE SE SENTEN ELS PERSONATGES DE LA HISTÒRIA QUAN EL PROTAGONISTA MOR?
QUÈ FAN ELS PERSONATGES UN COP VEUEN QUE EL PROTAGONISTA HA MORT?
CREIEU QUE PARLAR DE LA MORT I DE COM SE SENTEN ELS FA ESTAR MILLOR? PER QUÈ?
COM CREIEU QUE ACTUARÍEU VOSALTRES SI FÓSSIU ELS PROTAGONISTES DE LA HISTÒRIA? HAURÍEU FET CAS ALS CONSELLS QUE DONEN ELS PERSONATGES?
QUINS ALTRES CONSELLS ELS HI DONARÍEU PERQUÈ POGUESSIN AFRONTAR LA MORT?
QUÈ CREIEU QUE US HA POGUT ENSENYAR AQUESTA HISTÒRIA?

En segon lloc, pel que fa a les preguntes individuals que s'ha donat a cada infant, estan relacionades amb la mort, el dol i els sentiments vers aquests. Aquestes preguntes també estan basades en els objectius que es volen aconseguir amb aquesta investigació.

Els infants, prèviament a disposar-se a respondre les preguntes, seuran al seu lloc corresponent. Si ho necessiten, aquests podran demanar ajuda a la mestra o a la persona

responsable de l'experiment per respondre les preguntes i, a més, en cas que un nen o nena no sàpiga com escriure el que pensa, podrà fer-ho a través de dibuixos.

De manera concreta, les enquestes individuals fetes han sigut les següents:

HAS VISCUT MAI LA MORT D'ALGÚ O D'ALGUNA COSA QUE ESTIMESSIS MOLT? COM ET VAS SENTIR?
COM CREUS QUE ENS PODEM SENTIR LES PERSONES QUAN ALGÚ A QUI ESTIMEM MOLT, MOR?
QUÈ FAS QUAN ET SENTIS MOLT TRIST? HI HA ALGUNA COSA QUE T'AJUDI A ESTAR MILLOR?
COM PODEM AJUDAR A UN AMIC O UNA AMIGA, QUAN ESTÀ MOLT TRIST PERQUÈ S'HA MORT ALGÚ A QUI ELL O ELLA ESTIMAVA MOLT?

3.7 Anàlisi dels Resultats

Un cop han sigut respostes pels infants totes les qüestions, s'ha procedit a analitzar aquestes per a poder determinar si en les situacions que se'ls presenten als infants en les preguntes, aquests fan referència a la història explicada anteriorment per extreure idees o conclusions o, sí en canvi, els infants s'han mantingut dins del seu criteri i el seu punt de vista.

3.7.1 Anàlisi de les preguntes col·lectives

Pel que fa a les preguntes col·lectives, s'ha dut a terme una anàlisi la qual agrupa les diferents respostes que anaven fent els nens i nenes un cop finalitzada la lectura del conte.

En aquestes respostes, es pretén comprovar que els infants han entès el conte i que saben en quina situació es troba el protagonista, el qual passa per un dol després de la mort de la seva mare.

De forma general, en les preguntes col·lectives ([Annex 1](#)), els infants han mostrat respostes que s'adeqüen molt amb la història explicada.

En primer lloc, s'ha pogut corroborar que tots els nens i nenes han entès el conte i, que saben identificar-se amb la situació que està vivint en aquest cas, el protagonista de la història. Per fer-ho, s'ha preguntat als infants si havien entès com se sentia el protagonista, i tots han respost amb aportacions sobre els sentiments de l'esquirol a l'inici de la història, com ara trist o enfadat.

Amb referència a **posar-se en la pell del protagonista**, la majoria dels nens i nenes han considerat que és de gran ajuda a parlar de com se sent una persona quan està trista o enfadada, com és en aquest cas, la situació del protagonista. Els infants afirmen que parlar dels sentiments ajuda al fet que l'esquirol (protagonista de la història) estigui més tranquil i menys trist.

En segon lloc, s'ha preguntat als infants **com actuarien si fossin ells els protagonistes del conte i, si haguessin fet ús dels consells que apareixen en el relat.**

Tots els infants han estat d'acord que haguessin actuat de manera semblant al protagonista. Consideren que anar a jugar amb els amics o tenir una conversa amb un familiar, com fa l'esquirol, és de gran ajuda.

En tercer lloc, fent referència a **quins consells donarien els infants al protagonista per poder ajudar-lo a gestionar la situació en la qual es troba**, s'ha recollit respostes molt interessants, entre les quals trobem:

- Abraçar a algú de la seva família.
- Preguntar-li què li passa i fer-lo pensar en coses boniques.
- Actuar com el pare del protagonista, ensenyant-li records i fotografies.
- Dir-li que vagi a donar fer una volta o que vagi al parc.
- Anar al parc d'atraccions.
- Ensenyar-li espectacles de titelles.

Es pot comprovar a través d'aquestes respostes, que certs infants han fet referència a consells que han aparegut en el relat. A tall d'exemple, en la història, el pare de l'esquirol ensenya una fotografia dels avis del petit per ajudar-lo a superar la situació i, tal com esmenten les respostes, hi ha infants que actuarien ensenyant fotos i records a la persona que està passant pel dol.

Amb referència a l'última pregunta, s'ha preguntat **què creuen que els ha ensenyat aquest conte**. Els infants creuen que anar a veure les estrelles els pot ajudar a sentir-se millor si un dia estan molt tristos així com tenir un record de la persona que ha mort.

A trets generals, els nens i nenes han mostrat respostes amb molta concordança amb la història explicada.

És important destacar la capacitat dels més petits i petites, a l'hora d'endinsar-se en el relat i de poder posar-se en la pell del protagonista així com les idees aportades en aquestes preguntes col·lectives.

Pel que fa al conte, es creu que ha estat una molt bona tria, ja que tal com esmenten De la Herrán i Cortina (2008), en aquests tipus de situacions és important no enganyar els més petits i petites ni tractar-los emocionalment de manera diferent. En aquest relat, es tracten la mort i el dol des d'una perspectiva realista, sense intenció d'enganyar o de fer creure als infants conceptes sobre la mort que no són reals.

3.7.2 Anàlisi de les enquestes individuals

Pel que fa a les preguntes individuals, hi trobem molta varietat de respostes i amb moltes perspectives i punts de vista diferents. Amb aquestes qüestions, s'ha procedit a analitzar de manera concreta i específica, com creuen els infants que reaccionaran davant d'una possible situació de pèrdua i davant d'un procés de dol.

Segons l'objectiu de la investigació, es pretén analitzar quines respostes fan els infants tenint en compte la història explicada en la fase anterior. D'aquesta manera, es podrà

comprovar si els infants extreuen idees i consells que apareixen en el conte o, sí per contra, fan servir idees i recursos propis.

Es mostra a continuació, el recull de respostes de les preguntes individuals i l'agrupament que s'ha fet d'aquestes segons el tipus de respostes que han fet els infants. Aquest agrupament serveix per poder dur a terme les gràfiques que es mostraran més endavant. ([Annex 5](#)).

	Pregunta 1	Pregunta 1.1	Pregunta 2
Infant 1	No	-	Molt malament
Infant 2	No	-	Malament
Infant 3	Si	Trist	Molt trista
Infant 4	Si	Trista	Trista
Infant 5	Si	Trist	Trist
Infant 6	No	-	Trist
Infant 7	Si	Trista	Molt trista
Infant 8	Si	Trist	Trist
Infant 9	No	-	Molt enfadat
Infant 10	Si	Trista	Trista
Infant 11	Si	Malament	Amb mal de cap i mal de cor
Infant 12	Si	Malament	Enfadat
Infant 13	Si	-	No m'agraden les coses que es moren
Infant 14	Si	No em vaig sentir trist	-
Infant 15	Si	Malament	Fatal
Infant 16	Si	Trisa	Molt enfadats
Infant 17	Si	Trist	Molt trist
Infant 18	No	Malament	Enfadada
Infant 19	Si	Trista	Enfadats
Infant 20	No	-	Molt trista
Infant 21	Si	Malament	Super trist
Infant 22	Si	Trist	Enfadat

Recull de respostes de les preguntes 1, 1.1 i 2.

Pregunta 3	Pregunta 4
Tancar-me a l'habitació	Jugar amb ella
Cridar i plorar	Regalar-li joguines
Jugar amb els amics	Fer-li una abraçada
Abraçar el peluix	Fer-li una abraçada
Acariciar l'orella del meu porquet peluix	Portar-lo al parc d'atraccions i regalar-li una joguina
Tapar-me amb la manta fins al cap	No ho se
Fer una abraçada a la mare	Fer-li un dibuix
Plorar	Fer-li una abraçada i un petó
Estar amb la meva família	Estar amb ella i fer-li una abraçada
Respirar profundament	Regalar-li un dibuix
Tenir records i estar trista	Explicar-li que tenim un fil invisible
Anar a un racó	No ho se
-	-
Estar sol, no fer res	-
Tancar-me a l'habitació	Dir-li coses gracioses
Anar a la dutxa	Parlar amb ella
M'agrada que m'expliquin un conte	Explicar-li un conte
Estar amb la meva mare	Regalar-li una foto
M'agrada anar a jugar	Fent-li una abraçada
Abraçar el meu peluix	Fent jocs
Anar a l'ombra	Ensenyant-li les estrelles
Plorar	Fent una abraçada

Recull de respostes de les preguntes 3 i 4.

Pregunta 1	
Si	
No	
Pregunta 3	
Reaccions de rabia	plorar, cridar
Reaccions d'esbarjo	Jugar
Reaccions d'afecte	Abraçades, estar amb el peluix, estar amb la meva família
Reaccions relaxació	Respirar profundament, anar a la dutxa,
Records	Tenir records, fer un dibuix, regalar una fotografia
Altres	Anar a un racó, tancar-me a l'habitació, estar sol, anar a l'ombra

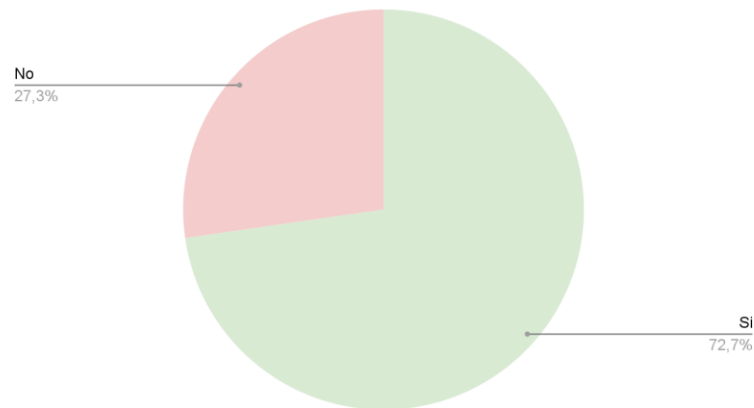
Agrupament resposta 3.

Pregunta 2	
Trist	Trista, molt trista, trist
Enfadat	Enfadat, molt enfadat,
Altres	Molt malament, amb mal de cap i mal de cor, no m'agraden les coses que es moren, fatal
Pregunta 4	
Acompanyament esbarjo	Anar al parc d'atraccions, jugar, regalar joguines
Acompanyament d'afecte	Fer una abraçada, fer un petó, explicar que tenim un fil invisible, parlar, explicar un conte
Acompanyament record	Fer un dibuix, regalar un dibuix, regalar una foto
Altres	No ho se

Agrupament respostes 2 i 4.

Pel que fa a la primera pregunta, es mostra a continuació el percentatge de respostes segons si els infants participen en la investigació, han viscut mai o no, la mort d'algú o de cap ésser viu.

HAS VISCUT MAI LA MORT D'ALGÚ O D'ALGUNA COSA QUE ESTIMESSIS MOLT?

Gràfic 1. Pregunta 1

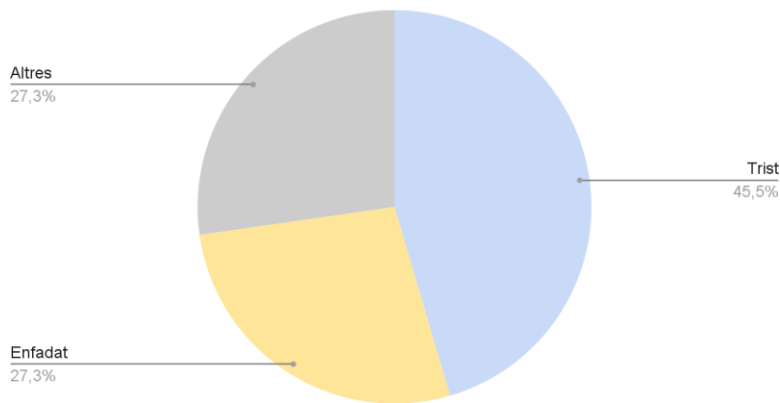
En un total de **vint-i-dos** infants, concretament **sis** han respost que no han viscut mai la mort d'algú o d'un ésser viu, i **setze** han respost que sí.

Els infants que responen de manera afirmativa aquesta qüestió, han pogut respondre la següent pregunta: *COM ET VAS SENTIR?*

En aquest recull de respostes, hi ha **deu** infants que han respost trist o trista, **quatre** infants que han respost malament, **un** infant ha respost que no es va sentir trist i **un** infant que no ha respost com es va sentir.

Amb relació a la segona pregunta, es mostra el recull de respostes vers com creuen els infants que es poden sentir quan algú conegut mor.

COM CREUS QUE ENS PODEM SENTIR LES PERSONES QUAN ALGÚ A QUI ESTIMEM MOLT, MOR?

Gràfic 2. Pregunta 2

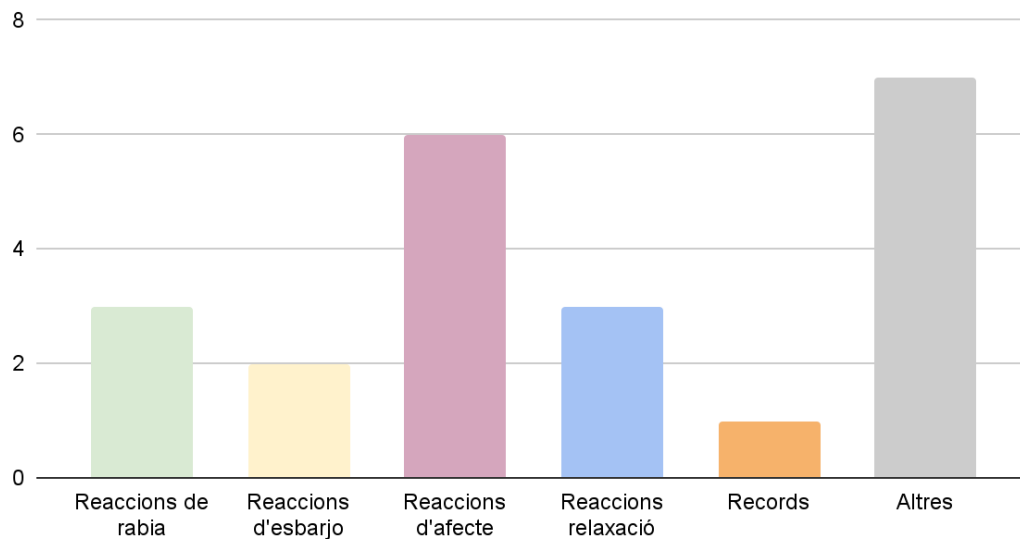
En aquesta pregunta, hi ha un total de **deu infants** que han respost **trist**, un total de **sis infants** que han respost **enfadat** i un total de **sis infants** que han respost **altres** paraules. A tall d'exemple aquestes altres respostes són: “fatal”, “amb mal de cap i mal de cor”, “no m’agraden les coses que es moren”, “malament”, “molt malament”. A part d’això, hi ha un total de sis infants que no han respost la pregunta.

Amb aquesta qüestió, la resposta relacionada amb el conte explicat es basa a tenir reacció de ràbia, és a dir, enfadat, ja que és la reacció principal del protagonista.

Analitzant les respostes, la majoria dels infants consideren que les persones es poden sentir tristes davant d’una situació de mort d’un familiar o ser estimat.

Pel que fa a la tercera pregunta, té el propòsit de saber què fan els infants quan se senten molt tristos i quins recursos fan servir quan se senten així.

QUÈ FAS QUAN ET SENTS MOLT TRIST? HI HA ALGUNA COSA QUE T'AJUDI A ESTAR MILLOR?

Gràfic 3. Pregunta 3

En aquestes respostes hi ha molta varietat, pel fet que els infants han respost idees relacionades amb moltes reaccions com ara la ràbia, l'esbarjo, l'afecte, la relaxació, els records i altres.

Deixant de banda les respostes que no han pogut agrupar-se en les reaccions o els records, les més habituals són les relacionades amb **l'afecte**, concretament n'hi ha un total de **sis**. En aquest ventall de respostes relacionades amb l'afecte, es mostra algunes respostes com a tall d'exemple:

Reaccions d'afecte	Acariciar l'orella del meu porquet de peluix	Fer una abraçada a la mare	Estar amb la meva família	M'agrada que m'expliquin un conte	Estar amb la meva mare	Abraçar el meu peluix
---------------------------	--	----------------------------	---------------------------	-----------------------------------	------------------------	-----------------------

En segon lloc, s’hi troben les respostes relacionades amb reaccions de **relaxació** o de **ràbia**. Concretament, hi ha **tres infants** que han respost amb reaccions de **ràbia** i **tres infants** han respost amb reaccions que fan referència a la **relaxació**. Es mostren alguns exemples de les respostes.

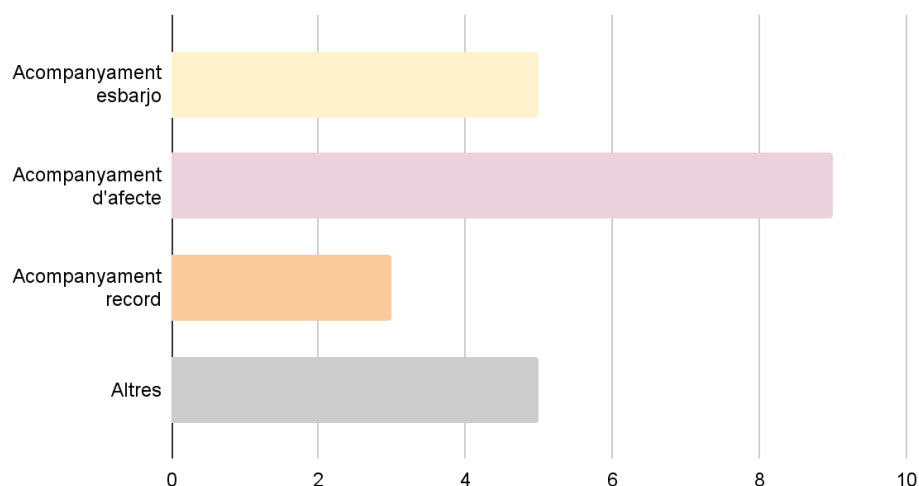
Reaccions de ràbia	Reaccions de relaxació
Cridar i plorar	Abraçar el peluix
Plorar	Respirar profundament
Plorar	Dutxar-me

Pel que fa a les respostes agrupades com a “**altres**”, es mostra exemples de les respostes recollides:

Respostes agrupades com a “Altres”	Tancar-me a l’habitació	Anar a un racó	Estar sol, no fer res	Anar a l’ombra
---	-------------------------	----------------	-----------------------	----------------

Amb referència a la quarta i última pregunta que s’ha fet als infants, té el propòsit de saber quin recurs faran servir en cas que un amic o amiga seva o algú conegut, estigui trist per la mort d’una persona o ésser viu que estimava.

COM PODEM AJUDAR A UN AMIC O UNA AMIGA, QUAN ESTÀ MOLT TRIST PERQUÈ S'HA MORT ALGÚ A QUI ELL O ELLA ESTIMAVA MOLT?

Gràfic 4. Pregunta 4

A través d'aquesta pregunta, es vol analitzar si els infants agafen com a referència idees o consells que han aparegut al conte.

Com es pot veure en el gràfic, les respostes relacionades amb l'acompanyament d'afecte són les més recurrents. En aquest cas, hi ha un total de **nou infants** que han respost amb idees d'acompanyament **d'afecte**.

Es mostren alguns exemples de les respostes:

Respostes d'acompanyament amb afecte	
Fer-li una abraçada	Fent una abraçada
Fer-li una abraçada i un petó	Estar amb ella i fer-li una abraçada
Explicar-li que tenim un fil invisible	Parlar amb ella
Explicar-li un conte	Regalar-li una foto
Fent-li una abraçada	

Com es pot veure en aquest quadre, la resposta “explicar-li que tenim un fil invisible”, està basada en un àlbum il·lustrat infantil, el qual ha sigut descartat en el recull de contes. Aquesta història tracta la mort, però amb una perspectiva que no recomanen els autors, a causa que es pot interpretar com un engany cap als infants pel fet que el conte explica que els humans tenim un fil invisible que ens surt del melic i ens connecta amb les persones que estimem, tot i que aquestes morin. Aquesta idea, pot generar confusions als infants atès que n’hi ha que es poden imaginar que tenen un fil, però també hi pot haver infants que pateixin perquè no veuen cap fil que els surti del melic. ([Annex 2](#)).

Seguidament, el segon agrupament de respostes fa referència a les relacionades amb l'esbarjo. Concretament, un total de **cinc infants** han aportat idees relacionades amb **l'esbarjo**.

Jugar amb ella	Regalar-li joguines	Portar-lo al parc d'atraccions i regalar-li una joguina	Dir-li coses gracioses	Fent jocs
----------------	---------------------	---	------------------------	-----------

Pel que fa a les respostes que fan referència a l'acompanyament a través de records, concretament **tres infants** han aportat idees relacionades amb els **records**.

Fer-li un dibuix	Regalar-li un dibuix	Regalar-li una foto
------------------	----------------------	---------------------

Finalment, en el recull de respostes englobat com a “**altres**”, es mostra uns exemples de les respostes que han aportat els infants.

No ho sé	Ensenyar-li les estrelles
----------	---------------------------

Amb relació a aquesta última pregunta, per tal de comprovar si el conte els ha servit d'exemple, el recull de respostes que s'esperava està relacionat amb l'acompanyament de records, atès que és l'acció que fa el pare de l'esquirol a la història per tal de consolar-lo, però com s'ha pogut comprovar, aquesta no ha sigut l'opció més recurrent.

En definitiva, les respostes proporcionades pels infants han mostrat certa correspondència amb què apareix en la història tot i que molts dels infants responen des del seu punt de vista sense tenir en compte el conte. En canvi, hi ha hagut infants que han donat resposta tenint present el relat que s'ha explicat. (Annexos [3](#) i [4](#)).

Així doncs, tal com esmenten Gorosabel i León (2016), és important **fer entendre que la mort és viure una pèrdua, un acomiadament que provoca en nosaltres sentiments dolorosos que cal aprendre a gestionar**. En aquest cas, s'ha pogut transmetre aquesta idea a través del relat i s'ha pogut corroborar que els infants ho han entès, tot i que des del seu punt de vista no sempre actuarien o reaccionarien com fan els personatges de la història.

3.8 Conclusions

Per dur a terme les conclusions d'aquesta investigació, es posarà èmfasi en el supòsit de partida i en els objectius, per poder veure si aquests han sigut assolits o no.

En primer lloc, el supòsit de partida que pretén comprovar si **els contes infantils que tracten la mort són un bon recurs per a l'etapa d'educació infantil per ajudar els infants a gestionar les pèrdues significatives**, s'ha pogut corroborar que és cert. Aquest fet ha sigut possible gràcies a les preguntes i enquestes fetes als infants on s'ha comprovat que els nens i nenes han incorporat idees i consells que apareixen al conte dins del seu punt de vista i la seva forma d'afrontar la gestió de situacions d'aquest tipus. A tall d'exemple, hi ha infants que creuen que parlar dels sentiments amb algú proper, sigui familiar o amic, ajuda a la persona que passa pel dol a sentir-se una mica millor. En aquest cas, hi trobem relació amb l'acció que fa el pare del protagonista de la història per consolar-lo.

En segon lloc, un dels objectius específics ha sigut **analitzar un recull de contes que abordin la mort seguint els criteris adequats per treballar-la amb infants**. Cal dir, que aquesta tasca ha sigut més complicada del que s'esperava, pel fet que s'ha trobat molts entrebancs. La cerca de contes i àlbums il·lustrats que s'ha dut a terme, ha comportat una lectura profunda dels relats, més enllà del que s'explica als infants i aprofundint en el significat real de les històries, tenint present en tot moment els criteris que recomanen els autors.

En aquesta lectura, s'ha comprovat que hi ha molts contes que tracten la mort i el dol, però n'hi ha molt pocs que ho facin des d'una perspectiva recomanada pels autors. A tall d'exemple, hi ha moltes obres en les quals es fa referència a la mort sense dir en cap moment que el personatge ha mort. En aquests casos, les obres fan servir conceptes com "ha marxat", els quals no deixen clar que ha mort, causant així confusió cap als infants, fent entendre que en qualsevol moment la persona pot tornar.

Tal com recomanen els autors, és fonamental no enganyar als infants dient-los la veritat sobre la persona que ha mort. No s'ha d'enganyar-los o mentir-los, per tal d'evitar que aquest fet pugui crear dubtes i confusions de tal manera que el concepte de mort que perceben és aleshores, erroni.

Ha resultat molt difícil poder trobar una obra per poder treballar la mort i el dol i, que aquesta fos adreçada a edats entre els 0 i els 6 anys. S'ha vist que fa falta més obres que mostrin als infants una perspectiva sobre la mort i sobre el dol i que puguin aportar idees o consells per tal que els nens i nenes tinguin referents a l'hora d'afrontar-se a aquestes situacions.

En tercer lloc, amb el segon objectiu específic s'ha **volgut avaluar si a partir de contes que tracten la mort, els infants usen idees que proporciona el conte com a exemple per poder afrontar-la**; cal dir que aquest objectiu ha estat assolit, atès que a la intervenció a l'aula, la major part dels nens i nenes ha mostrat agraïment cap als recursos i consells que proporciona el conte aportant així idees relacionades amb aquests. Per tant, queda també assolit l'objectiu general d'aquest treball, el qual pretén **comprovar si a través dels contes que tracten la mort els infants adopten estratègies i recursos per poder afrontar-la**.

Cal esmentar, que ha sigut una experiència complexa, pel fet que en el grup mostra, hi havia infants que havien viscut alguna vegada una pèrdua d'un ésser estimat, i altres que no ho havien viscut mai. Tot i això, han sabut posar-se en la pell del personatge de la història i han pogut imaginar-se com se sentirien ells en cas de viure la mort d'un ésser estimat.

Cal destacar, que aquesta investigació s'ha dut a terme amb un grup mostra reduït, per la qual cosa és possible que si es realitza amb una mostra més nombrosa, els resultats i l'anàlisi puguin ser molt més concloents.

Per tal de millorar i poder acabar d'aprofundir en aquesta investigació, caldria dur a terme un estudi sobre com els professionals del món de l'educació gestionen les situacions de mort i de dol amb els infants a l'aula. A partir d'aquí, es podria veure des de les múltiples metodologies que empren els centres i, poder així determinar si a tots els centres els funciona el fet de treballar la mort i el dol a partir dels contes, sempre tenint en compte que les obres segueixin els criteris recomanats.

Una idea de proposta que ha sorgit durant la recerca, ha estat la de crear un conte que s'adeqüi als criteris que recomanen els autors. Es considera que això seria un bon recurs per poder millorar la investigació, atès que resulta difícil poder trobar contes que s'hi adequin.

En poques paraules, es pot afirmar que tant el supòsit de partida com els objectius general i específics han sigut assolits i, a més s'ha pogut experimentar amb una preocupació i una realitat vers la situació de treballar la mort i el dol amb infants de 0 a 6 anys. Aquesta preocupació va sorgir durant les diferents estades de pràctiques, en les quals es va poder observar que tractar situacions d'aquest estil amb els més petits i petites resulta molt difícil, així com elaborar recursos per a treballar-les.

Així doncs, s'anima a continuar investigant i aprofundint per tal de poder trobar recursos i eines per afrontar situacions de mort i de dol dins les aules i poder així, preparar als nens i nenes per tal que sàpiguen gestionar aquestes situacions des d'una perspectiva de normalitat i respecte.

4. Referències bibliogràfiques

Agrelo Costas, M. E. i Mociño González, M. I. (2023). Literatura infantil: un camino educativo hacia la comprensión de la muerte. *Didáctica Lengua y Literatura* (35), 231-240. https://www.investigacion.biblioteca.uvigo.es/xmlui/bitstream/handle/11093/5920/2023_agrelo_c amino_educativo.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Arbizu, J., Kantt, M. i Cepeda, C. (2020). Los niños y niñas frente a la muerte y el duelo. *Anuario de Investigaciones de la Facultad de Psicología*, 5(7), 148-158. <https://revistas.unc.edu.ar/index.php/aifp/article/view/31686/32523>

Campione, F. (2017). *Cómo ayudar a los niños ante la muerte y el duelo: la pregunta que vuela*. Ediciones Dehonianas España. https://books.google.es/books?hl=ca&lr=&id=3bETDgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA176&dq=%C3%B3mo+ayudar+a+los+ni%C3%B1os+ante+la+muerte+y+el+duelo:&ots=yFzjbS77Gc&sig=MT18sjQzFY3gcTvUftOxb7BONrM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Cervera, J. (2006). La literatura infantil: *los límites de la didáctica*. Editorial del Cardo. <https://biblioteca.org.ar/libros/132722.pdf>

Colomo Magaña, E. (2016). Pedagogía de la Muerte y Proceso de Duelo. Cuentos como Recurso Didáctico. *REICE. Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, 14(2), 63-77. <https://doi.org/10.15366/reice2016.14.2.004>

Córdova-Cando, D. J., Fernández-Bernal, R. E., Rivadeneira-Díaz, Y. M. i Jaya-Vivanco, M. A. (2021). El cuento infantil, como estrategia didáctica, para el desarrollo emocional en la educación inicial. *Polo del Conocimiento: Revista científico-profesional*, 6(5), 560-579. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8016886>

Coromoto Frontado de Villamizar, M. (2020). Importancia de la comunicación en la relación familia-escuela y el proceso educativo. *Revista Científica*, 5(18), 345-357. <https://doi.org/10.29394/Scientific.issn.2542-2987.2020.5.18.18.345-357>

De Hoyos López, M. C. (2015). ¿Entendemos los adultos el duelo de los niños?. *Acta Pediátr Esp*, 73(2), 27-32. <https://actapediatrica.com/images/pdf/Volumen-73---Numero-2---Febrero-2015.pdf#page=7>

De la Herran, A. i Cortina, M. (2008). La educación para la muerte como ámbito formativo: más allá del duelo. *Psicooncología*, 5(2/3), 409-424. https://www.seom.org/seomcms/images/stories/recursos/sociosyprofs/documentacion/psicooncologia/vol5_numero2_3/15_educacion_muerte.pdf

Díaz, P. (2016). Hablemos de duelo. Manual práctico para abordar la muerte con niños y adolescentes. *Madrid: Fundación Mario Losantos del Campo*. <https://www.fundacionmlc.org/uploads/media/default/0001/01/guia-duelo-infantil-fmlc.pdf>

Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans. (2024). Recuperat el 19 de març de 2024 de: <https://dlc.iec.cat/>

Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. (2023). DECRET 21/2023, de 7 de febrer, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació infantil. <https://portaldogc.gencat.cat/utlsEADOP/PDF/8851/1955221.pdf>

Gorosabel-Odriozola, M. i León-Mejía, A. (2016). La muerte en educación infantil: algunas líneas básicas de actuación para centros escolares. *Psicología Educativa*, 22(2), 103-111. <https://journals.copmadrid.org/psed/art/j.pse.2016.05.001>

Guillén Guillén, E., Gordillo Montaña, M. J., Gordillo Gordillo, M. D., Ruiz Fernández, I. i Gordillo Solanes, T. (2013). Crecer con la pérdida: el duelo en la infancia y adolescencia. *International Journal of Developmental and Educational Psychology*, 2(1), 493-498. <https://www.redalyc.org/pdf/3498/349852173033.pdf>

Iglesias-Castelló, A. (2013). M'expliques un conte?. *ÀÀF Àmbits de Psicopedagogia i Orientació*, (39), 28-30. <https://ambitsaaf.cat/article/view/823/1501>

Latorre, A., Rincón, D. i Arnal, J. (1996). *Bases metodològiques de la investigació educativa*. Ediciones Experiencia. <https://elibro-net.sabidi.urv.cat/es/lc/urv/titulos/176849>

Melguizo Martín, A. I. i Fernández-Castillo, A. (2019). Percepciones sobre la muerte en la infancia temprana: estudio cualitativo. *Revista De Educación De La Universidad De Granada*, 26, 35-52.

<https://revistaseug.ugr.es/index.php/reugra/article/view/16579>

Morón Macías, M. (2010). Los beneficios de la literatura infantil. *Revista digital para profesionales de la enseñanza*, 6(8), 1-6.

<https://guao.org/sites/default/files/portafolio%20docente/Los%20beneficios%20de%20la%20Literatura%20Infantil.pdf>

Ramos Pla, A. i Camats Guardia, R. (2016). Fundamentos para una pedagogía preventiva sobre la muerte en la escuela. *Revista Complutense de Educación*, 29 (2), 527-538.

<https://revistas.ucm.es/index.php/RCED/article/view/53448/4564456546950>

Rondón, F. E. (2018). Beneficios de leer cuentos a nuestros niños. *Educere*, 22(71), 193-196. <https://www.redalyc.org/journal/356/35656002015/35656002015.pdf>

Scatena, N. i Correia, M. (2011). Incluir la Muerte en la Escuela. *Margen*, (61), 1-12. <https://www.margen.org/suscri/margen61/scatena.pdf>

Useche, M.C., Artigas, W., Queipo, B. i Perozo, É. (2019). *Técnicas e instrumentos de recolección de datos cuali-cuantitativos*. Universidad de La Guajira. <https://repositoryinst.uniguajira.edu.co/handle/uniguajira/467>

4.1 Contes i àlbums il·lustrats consultats

- Beuscher, A., i Hass, C. (2004). *Més enllà del gran riu*. Juventut.
- Bley, A. (2009). *Què ve després del mil?*. Takatuka.
- Davies, B. (2015). *L'illa de l'avi*. Andana.
- Fiore, B. (2007). *El pato y la muerte*. Barbara Fiore Editora.
- Galán, A. (2017). *Sempre*. Brúixola.
- Gallardo, M., Pinyol, M., i Villaplana, P. (2017). *Pressa per néixer*. El Cep i la Nansa.
- Gliori, D. (2013). *T'estimaré sempre, petitó*. Estrella polar.
- Gray, N. (2003). *L'avi de l'osset*. Estrella Polar.
- Llenas, A. (2015). *El buit*. Penguin Random House (lumen).
- Palà, I. (2022). *On s'amaga l'avi?* Llibres Parcir.
- Parera, N. , i Suarez, A. (2015). *El meu avi i jo*. Juventut.
- Ramón, E. (2017). *No és fàcil, petit esquirol*. Kalandraka.
- Sénégas. S. (2016). *L'efímera*. Takatuka.
- Teckentrup, B. *L'arbre dels records*. NubeOcho.
- Tirado, M. (2020). *El fil invisible*. B de block.

5. Annexos

Annex 1 → Respostes de les preguntes fetes als infants de manera col·lectiva.

PREGUNTES COL·LECTIVES INFANTS DESPRÉS DE LA LECTURA DEL CONTE:

- **COM CREIEU QUE SE SENTEN ELS PERSONATGES DE LA HISTÒRIA QUAN EL PROTAGONISTA MOR?**

Trist, se senten sols i ploren,

Enfadat (el petit esquiol), trenca les joguines perquè té ràbia

- **QUÈ FAN ELS PERSONATGES UN COP VEUEN QUE EL PROTAGONISTA HA MORT?**

El pare intenta animar-lo perquè no estigui trist

Li diu que sempre podrà recordar a la mare i després li ensenya una foto dels avis (pares del pare)

Li diu que el pare també va estar molt trist quan els seus pares van morir.

- **CREIEU QUE PARLAR DE LA MORT I DE COM SE SENTEN ELS FA ESTAR MILLOR? PER QUÈ? (TEORIA AUTORS)**

Si, perquè així estar més tranquil

Si perquè així se li passa més ràpid

- **COM CREIEU QUE ACTUARÍEU VOSALTRES SI FÓSSIU ELS PROTAGONISTES DE LA HISTÒRIA? HAURÍEU FET CAS ALS CONSELLS QUE DONEN ELS PERSONATGES?**

Si, perquè anar amb els amics ajuda, com quan l'esquiol ha anat a veure el mussol.

Si jo fos l'esquiol faria cas al pare i també aniria a jugar amb els meus amics

Potser, l'esquiol s'hagués pogut abraçar amb algú de la seva família.

- **QUINS ALTRES CONSELLS ELS HI DONARÍEU PERQUÈ POGUESSIN AFRONTAR LA MORT? (OBJECTIU ESPECÍFIC 1)**

Li preguntaria què li passa, i l'ajudaria dient-li coses perquè penses amb coses boniques perquè pogués estar una mica més content

Faria el mateix que ha fet el pare, ensenyar-li una foto, un record, o una foto de la meua àvia quan es va morir i jo també vaig estar molt trist

Dir-li que faci un tomb o vagi a jugar al parc

Anar al parc d'atraccions

Ensenyar-li espectacles de titelles

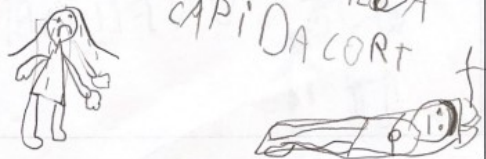
- **QUÈ CREIEU QUE US HA POGUT ENSENYAR AQUESTA HISTÒRIA? (OBJECTIU ESPECÍFIC 1)**

Si, anar a veure les estrelles potser em farà sentir millor si algun dia estic molt trist

Veure les estrelles i dibuixar un record amb la persona que s'ha mort

Tenir un record anirà bé per recordar la persona

Annex 2 → Exemples de respostes de les preguntes fetes als infants de manera individual.

1	HAS VISCUT MAI LA MORT D'ALGÚ O D'ALGUNA COSA QUE ESTIMESSIS MOLT? COM ET VAS SENTIR?	TRISTUS I MALAN EN
2	COM CREUS QUE ENS PODEM SENTIR LES PERSONES QUAN ALGÚ A QUI ESTIMEM MOLT, MOR?	TRISTUS AMBA FEMALDA CAPI DA CORT
3	QUÈ FAS QUAN ET SENTIS MOLT TRIST? HI HA ALGUNA COSA QUE T'AJUDI A ESTAR MILLOR?	TINDRE RECORDS TIMARA RACONS TRISTA
4	COM PODEM AJUDAR A UN AMIC O UNA AMIGA, QUAN ESTÀ MOLT TRIST PERQUÈ S'HA MORT ALGÚ A QUI ELL O ELLA ESTIMAVA MOLT?	ASPLICAR L'CATANIM UN FILL INBISIQA

Annex 3 → Exemples de respostes de les preguntes fetes als infants de manera individual.

1 HAS VISCUT MAI LA MORT D'ALGÚ O D'ALGUNA COSA QUE ESTIMESSIS MOLT? COM ET VAS SENTIR?

MAI MEN

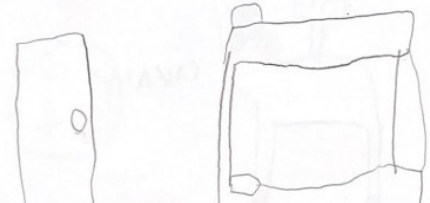
CAVALL

2 COM CREUS QUE ENS PODEM SENTIR LES PERSONES QUAN ALGÚ A QUI ESTIMEM MOLT, MOR?

FATAL

3 QUÈ FAS QUAN ET SENTS MOLT TRIST? HI HA ALGUNA COSA QUE T'AJUDI A ESTAR MILLOR?

ASITAT A LA VIVACIÓ HABITACIÓ

4 COM PODEM AJUDAR A UN AMIC O UNA AMIGA, QUAN ESTÀ MOLT TRIST PERQUÈ S'HA MORT ALGÚ A QUI ELL O ELLA ESTIMAVA MOLT?

DIR LIS COSAS GRASIOS

Annex 4 → Exemples de respostes de les preguntes fetes als infants de manera individual.

1	HAS VISCUT MAI LA MORT D'ALGÚ O D'ALGUNA COSA QUE ESTIMESSIS MOLT? COM ET VAS SENTIR?	AS VA MURI AL MEU GOS
2	COM CREUS QUE ENS PODEM SENTIR LES PERSONES QUAN ALGÚ A QUI ESTIMEM MOLT, MOR?	MOL TRISTA
3	QUÈ FAS QUAN ET SENTS MOLT TRIST? HI HA ALGUNA COSA QUE T'AJUDI A ESTAR MILLOR?	 FER UNA ABRAGADA A LA MARE
4	COM PODEM AJUDAR A UN AMIC O UNA AMIGA, QUAN ESTÀ MOLT TRIST PERQUÈ S'HA MORT ALGÚ A QUI ELL O ELLA ESTIMAVA MOLT?	FEVDIBUX

Annex 5 → Agrupament de respostes de les preguntes individuals.

Pregunta 1	Pregunta 2	Pregunta 3	Pregunta 4			preg 1			preg 2
6	10	3	5			si			Trist
16	6	2	9			no			Enfadat
	6	6	3						Altres
		3	5						
		1							
		7							
						preg 3			preg 4
						Reaccions de rabia			Acompanyament esbarjo
						Reaccions d'esbarjo			Acompanyament d'afecte
						Reaccions d'afecte			Acompanyament record
						Reaccions relaxació			Altres
						Records			
						Altres			